

psykologi - meditasjon - kultur - samfunn

dyade

4/11

■ ACEM

KRIG ELLER KASTRASJON

Mannsrollen i forandring

dyade -bloggen

Sagt på blog.dyade.no:

“Det var lettere å være kriger før om årene. Da kunne du leende drepe din fiende, ta hans gull, asen, treller og kvinnfolk, og dine egne ville gi deg laubærkrans og triumfbuer på toppen. Idag? Vel, egentlig skal du jo ikke drepe. Det lærer sosialdemokratiet oss. Men hvis du nå blir bedt om å drepe, av staten, den norske, i Afghanistan, så bør du helst gjøre det med en bedrøvet og alvorlig mine. Som en gammel filosof som ser meningsløsheten i alt. Nei, gi de unge langrennski før Telemarksbataljonen tar dem. I idretten får man da tross alt enda juble når man knuser motstanderen.”

blog.dyade.no

Redaktør:
Christopher Grøndahl
Dag Jenssen

Redaksjon:
Turid Suzanne Berg-Nielsen
Rolf Brandrud
Svend Davanger
Halvor Eifring
Vilde Haakensen
Eirik Jensen

Redaksjonssekretær:
Anne Friis-Baastad

Korrektur:
Gunnhild Reistad

Design:
Karsten Mevassvik

Foto:
www.sxc.hu, SF Norge AS
Wikimedia Commons

Administrasjon:
Acem sekretariat

Redaksjonsråd:
Ole Gjems-Onstad
Carl Henrik Grøndahl
Torbjørn Hobbøl
Are Holen

Adresser:
Postboks 2559 Solli, 0202 Oslo
Huitfeldtsgt. 49, 0202 Oslo

Telefon: 23 11 87 00
Telefax: 23 11 87 09
Bankgiro: 6026 05 04048

dyade@acem.no
www.dyade.no

Trykk/opplag:
Hegland Trykk 1100 eks

Utkommer 4 ganger i året

Abonnement
For året 2011: kr. 220,-

ISSN 0332-5790

Innhold

- 2 Krig eller kastrasjon
Leder
- 5 Han har ikke gjort den
undrende samtalen lettere
Carl Henrik Grøndahl
- 9 Menn uten manuskript
Carl Henrik Grøndahl
- 23 Faren din var en tufs
- den vanskelige letingen etter moden maskulinitet
Christopher Grøndahl
- 31 Det maskuline som forsvarer
- trenger vi krigere lenger?
Askild Brækkan
- 41 Soldaterfaringer
- vold, lyst, hardhet, illusjon
Dag Jenssen
- 51 Fra tøffing til tulling
- Ibsens kvinneroller? Wow! Ibsens mannsroller? Vel.
Carl Henrik Grøndahl

Krig eller kastrasjon

Forholdet mellom kjønnene er i bevegelse. I alle fall i den vestlige verden. Simone de Beauvoir påpekte i boken *Det annet kjønn* (1949) at kvinner i vår kultur var blitt gjort til den Andre og til en vasall. Mannen var det egentlige subjektet, den egentlige herre i situasjonen, mens kvinnen var fremmedgjort. I dag er kvinnen i langt større grad blitt subjekt på linje med mannen. Men hva skjer med mannen i denne bevegelsen? Hva slags rolle kan han innta? Hva skjer med maskuliniteten?

Dette Dyade utforsker mannsroller. Ikke for å tegne et offer. Her er snarere et dobbelt fokus. På den ene siden dreier det seg om å søke etter moden maskulinitet. På den annen side om å se nærmere på mannens aggressive aspekt, den siden ved maskuliniteten som åpenbart synes mest problematisk i samtiden.

Hendelsene 22/7 har ikke gjort det lettere å diskutere dette, noe dette nummerets åpningsartikkel av Carl Henrik Grøndahl tar opp.

I neste artikkel undersøkes mangelen på manuskript for den voksne maskuliniteten. Sentralt står fenomenet SUM - single unge menn med til dels høy inntekt, en gruppe som gjerne også

får merkelappen "guttemenn". Disse barna av 68-generasjonen har ikke i samme grad som tidligere en modell for sin egen framtid. Det er ikke innlysende at de holder klar kurs mot en tilværelse som familiefedre med stabil jobb. I stedet er det snarere tale om forlenget russetid og TV-spill, noe de jo også har vokst opp med, og uforpliktende sex.

SUM framstår neppe som et ideal for moden maskulinitet. Christopher Grøndahl ser etter alternativer. Jonas Gahr Støre? Petter Northug? Bjørn Eidsvåg? Fabian Stang? Hvis det å være mann har noe med djervhet å gjøre, hva er da den sunne utgaven? Kanskje en mann med mot til å være nær familien, kanskje en som er i stand til å ta på seg forpliktelser i arbeidet, og en som er i stand til å erkjenne sider ved seg selv? Sunn aggressivitet peker muligens i disse retningene.

Hva så med den utadvendte, mer destruktive aggressivitet? Askild Brækkan spør om vi trenger krigere. Om vi ikke kunne hatt behov for våkne og kompetente forsvarere 22/7. Har manglene som avdekket seg den dagen å gjøre med vår godt utbygde omsorgsstat, og til syvende og sist med forholdet til

maskulinitet? Hvordan er vårt forhold til statens voldsmakt?

Vi forsøker også å nærme oss voldens vesen, ikke for å etablere en modell eller norm, men for å erkjenne noen av dens fasetter. I en artikkel om tyske soldaterfaringer under andre verdenskrig, går Dag Jenssen inn på volden slik den utøves under krig. Voldens lystside spiller her en viktig rolle. Men også hvordan man holder egen død og svakhet, samt genuin erkjennelse på avstand. Vold blir i denne sammenhengen en hel livsverden, en livsverden som er underlagt de politiske ønskene. Volden er altså ikke bare selve den fysiske utøvelsen, men også det medfølgende språket og holdningene.

Til slutt byr vi på følgende hypotese: Begynte mannens fall med Ibsens dramatiske forfatterskap? En gjennomgang av Ibsens menn avslører i alle fall et sprik mellom struttende verdenserobrere og tafatte kneelere.

God lesning!

Dag Jenssen og Christopher Grøndahl

SKRIBENTER I DETTE DYADE

Askild Brekkan
f. 1970, Lektor i skolen og kurslærer i Acem.

Christopher Grøndahl
f. 1969. Forfatter og dramatiker. Redaktør i Dyade. Kurslærer i Acem.

Carl Henrik Grøndahl
f. 1945, cand.philol, kultur-redaktør, kanalsjef, nå redaktør i NRK Drama, tidligere redaktør av Dyade, med i Acems faglige ledelse.

Dag Jenssen
f. 1959, dr. art., dekan ved Fakultet for samfunnsfag ved Høgskolen i Oslo og Akershus. Kurslærer i Acem, og redaktør i Dyade.

1971 eller kastrasjon

Han har ikke gjort den undrende samtalen lettere

I utkanten av katastrofen 22/7 rammes også kjønnsdebatten. **Carl Henrik Grøndahl** utdyper.

Helt i utkanten av katastrofen smitter nedfallet etter Anders Behring Breivik også kjønnsdebatten. I sitt uhyggelig paranoide og aggressive manifest bruker ABB mange sider på det han kaller "Radical Feminism and Political Correctness." Mye av tankegodset er utvilsomt klippet fra andre kilder. ABBs tekster hevder at radikalfeminisme er et marxist-styrt komplott mot den hvite mann, som blir stadig mer feminisert og derfor pysete og pasifistisk, mer følsom og pinglete, ikke-selvhevdende og ubesluttsom. De nye mannebladene handler om utseende, parfyme, moter. Om pene, veltilpassede menn. Feminiseringen av europeisk kultur er snart fullført. De siste mannsbastioner – politi og forsvar – er under angrep.

Feminisme er intet nytt fenomen. Det som – ifølge ABBs tankegods – nå gjør den farlig, er at den har blitt totalitær. Radikalfeminismen får sin tyngde fra Frankfurter-skolen, som lager en håndbok for psykologisk krigføring mot mannsrollen ved å hevde at den autoritære personlighet er et produkt av patriarkatet. Radikalfeminismen forlanger at mannen skal underkaste seg den feministiske agenda. Gjør han ikke det, venter gapestokken.

For den paranoide er alt dette våpen som skal ødelegge det bestående og innføre en ny verdensorden. Hvem står bak? Baby-boomerne, 68-erne, "The New Totalitarians" og "den farligste

Vi andre analyserer ham og holder oss trygt på riktig side for ikke å bli smittet

generasjonen i Vestens historie", som nå kontrollerer offentligheten både i Europa og i USA. Den stille revolusjonen, som begynte med motkulturer i deres ungdom, er snart fullført. Og det bærende element i denne revolusjonen er feminismen, fordi den angivelig "represents that largest political and social constituency among their potential followers". Det store spørsmålet blir derfor:

Who will rise to challenge Political Correctness? The fate of European civilisation depends on European men steadfastly resisting Politically Correct feminism. Even more, they must resourcefully oppose the wider grip of Political Correctness, the cultural Marxism for which radical feminism is only one avenue of attack.

Så tar ABB på seg rollen som korsfarer, en europeisk mann som trygt og stødig motstår den politisk korrekte feminisme. Hjelp oss alle.

Forsøker man å analysere seg fram til hvilken dystopi ABB frykter, kan man lett psykologisere og hevde at han må ha kjent sin maskuline selvfølelse krenket og utsatt. En selvfølelse som ikke kan ha

vært utpreget trygg i utgangspunktet. Han gir korstoget mot islamsk innflytelse en slags kristen overbygning, men det er vanskelig å finne spor av trosliv i hans manifest. Her er det snarere frykt for at det kristne bud om å vende det annet kinn til har gjort Europa motstandsløst mot en førmoderne maskulinitet, som styrer og behersker kvinnen. En maskulinitet som har en helt annen tilgang på aggressivitet og selvhevdelse. Så må ABB vise at han virkelig er en mann med fallisk tapperhet for å komme seg ut av denne kjønne skammen. Han skriver sin forsvarstale, som han vil holde etter at han er funnet skyldig, inn i manifestet:

The ... traitors I executed were killed in self defence through a pre-emptive strike.

Og vi andre analyserer ham og holder oss trygt på riktig side for ikke å bli smittet av nedfallet. Slik kan den undrende samtalen bli et perifert offer for katastrofen.

Men det er årsakssammenhengene og komplottforestillingene som er hinsides, og løsningen som er patologisk. De observasjonene som utgjør utgangspunktet, har ABB og hans

gelikere trolig sugd til seg fra langt mer vettuge og balanserte mennesker, som attpåtil har skrevet kritikerrost om den stusselige, forbigåtte vestlige mannen. Manifestet bruker disse analysene og faktaene til å iføre seg offerrollen. Mannen er utsatt for en ond vilje, en konspirasjon som kastrerer. Manifestet svinger mellom omnipotens og impotens – der den første åpenbart kompenserer for den siste. Med katastrofale følger. ■

Menn uten manuskript

- guttemannen lunter inn på scenen.
Ikke farlig. Bare uskikkelig.

Jada. Mannen er blitt offer. Den islandske statsministeren Johanna Sigurdardottir, verdens første åpent lesbiske statsleder, erklærte i valgkampen at hun skulle få slutt på testosteronens tidsalder. *The End of Men*¹ heter en meget omtalt artikkel og *How the Rise of Women Has Turned Men into Boys*² er undertittelen på en mye omtalt bok. **Carl Henrik Grøndahl** refererer til dem begge i denne artikkelen, der han forsøker å tegne et større bilde.

På 1970-tallet fant den amerikanske biologen Ronald Ericsson en metode for å skille sædceller med det mannlige Y-kromosomet fra celler med det kvinnelige X-kromosomet. Kvinner reagerte sterkt og så for seg en dystopi, der gutter ble masseprodusert. Preferansen for guttebarn er universell. Omtrent så lenge sivilisasjonen har eksistert, er den førstefødte sønnen gjevest og arving til

riket. Med få unntak. Kvinner er blitt avvist og drept fordi de ikke klarte å produsere en sønn. Ettbarnspolitikken i Kina har abortert millioner av jentefostre. Simone de Beauvoir³ antydet i 1949 at kvinner forakter sitt kjønn så sterkt at de betrakter sine nyfødte døtre med irritasjon og avsky. Men hva skjer? På 1990-tallet, da Ericsson undersøkte statistikken på de 20-talls klinikkene som benyttet hans metode, fant

han til sin overraskelse at par oftere bestilte jenter enn gutter. På 2000-tallet er forholdet 2 til 1.

At first, Ericsson says, women who called his clinics would apologize and shyly explain that they already had two boys. "Now they just call and [say] outright, 'I want a girl.' These mothers look at their lives and think their daughters will have a bright future their mother and grandmother didn't have, brighter than their sons, even, so why wouldn't you choose a girl?"⁴

Symbolene er tydelige. En norsk prinsesse født i 1971 arver ikke riket – fordi hun er jente. Hennes lillebror går foran i kraft av sitt kjønn. Men hans sønn, født i 2005, når ikke opp. Hans manndom er ikke lenger så storartet. Lillebror blir slått av storesøster.

Man has been the dominant sex since, well, the dawn of mankind. But for the first time in human history, that is changing – and with shocking speed.⁵

Sør-Korea er et godt eksempel på utviklingen. Et av de mest rigide patriarkatene. Hustruer som ikke fikk sønner, ble mishandlet. Så, på 1970- og -80-tallet åpnet makthaverne for den industrielle revolusjonen og trengte kvinnene på arbeidsmarkedet. De flyttet til byene og begynte å studere. Det tradisjonelle kjønnsrollemønstret knaket i sammenføyningene. På 1990-tallet kom

lovgivning som tillot kvinner å ha formue og omsorgen for barna etter skilsmissen. I 2005 avgjorde domstolene at kvinner kunne registrere barn i sitt eget navn. I 1985 sa halvparten av kvinnene i en undersøkelse at "jeg må få en sønn." I 2003 var det bare 15% som insisterte på å måtte føde en mann. Dette bildet er talende:

MENN SOM VEGGPRYD

I Béarn i Sydvest-Frankrike hadde eldste sønn på storgårdene alle patriarkatets privilegier. Men etter hvert gjorde den økonomiske utviklingen disse privilegiene til en forbannelse. Jorden ga ikke lenger samme avkastning, men de privilegerte sønner følte seg forpliktet av farsarven. De unge kvinner derimot, hadde ingen bindinger. De forsvant inn til byene til utdanning og frihet. Det hendte de dukket opp igjen på de tradisjonelle ballene, men de mennene som prøvde å kapre dem, hadde mistet sin prestisje og var ikke lenger attraktive. Så står de der, ungaryene på festen, som veggpyrd, sammenkrympede attgløymere.⁶

Kvinnelige studenter er i flertall i Storbritannia, Frankrike, Australia og Norge. Kvinner mellom 21 og 30 i New York har nå en inntekt som er 117 prosent av det deres mannlige jevnaldrende tjener. I 1960 var 6% av legene og 3% av juristene kvinner i USA. Nå er tallene henholdsvis 49% og 47%. Mellom 1997 og 2007 var det 4% økning i doktorgrader tatt av kvinner, 1% økning i grader tatt av menn.⁷

Guys high-five each other when they get a C, while girls beat themselves up over a B-minus

I USA har man observert at noe av den vante kjønnsverdenen er snudd på hodet. Eldre menn har alltid flottet seg med til dels mye yngre kvinnelige partnere. Nå gjør kvinner, best representert av stjerner som Susan Sarandon og Demi Moore, ingen hemmelighet av at de har forhold til langt yngre menn. Og det, hevder menerne, skyldes ikke at det er kvinnene, men mennene som er desperate. De må knytte seg til noe trygt og velstående.

HUN KAN IKKE VÆRE HAN

De som har greie på slikt, hevder at vi er formet av en genetik tilpasset tilværelsen for 10 000 år siden. Menn er fysisk sterkere, raskere, utrustet til å føre kampen om knappe ressurser og beskytte kvinner og barn mot tilværelsens ondskap. Kvinner er programmert til å velge seg gode beskyttere og ivaretakere, de er utstyrt med omsorgsevne, ansvar for slektens overlevelse og er i større grad tilpasningsdyktige.

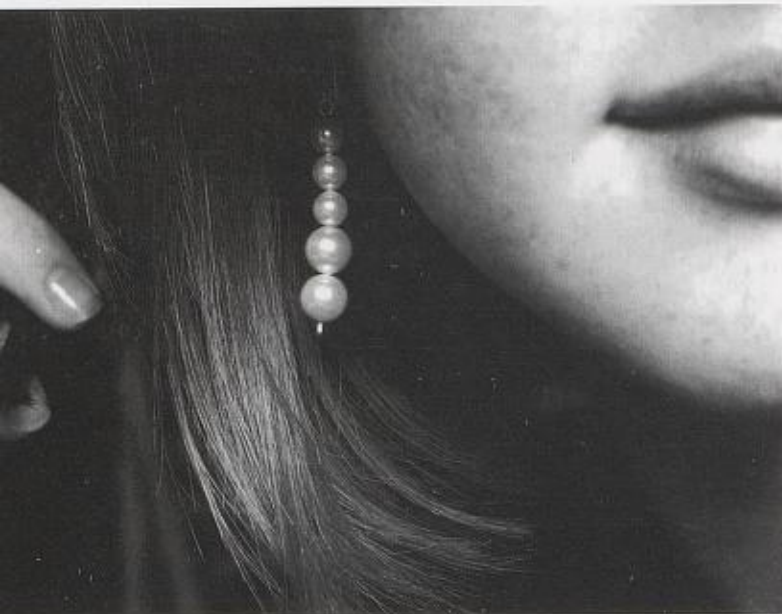
Noen av disse biologiske imperativene er uomtvistelige. En manager som skal plukke de beste spillerne til et fotballag, velger ikke kvinner, er de aldri så

gode. Den sørafrikanske løperen Caster Semenyas fysikk hjalp henne til gull på 800 meter i VM i Berlin i 2009. Så startet bråket med mistanke om at hun egentlig er han. Det er en grunn til at kjønnene ikke konkurrerer med hverandre i friidrett. I mørkere avkroker kommer denne forskjellen til uttrykk som seksualisert vold.

Men hva om rollefordelingen disse forskjellene førte med seg, ikke bare er biologisk styrt, men i like stor grad uttrykk for det som var hensiktsmessig gjennom historien? Hva om forutsetningene som skapte disse rollene, nå er totalt forandret? Ikke minst – hva om den post-industrielle økonomien er bedre tilpasset kvinner?

INGEN LEGEVAKT

Samtiden kan fort gjøre oss blinde. Det er lett å glemme at gjennom historien har kvinnens seksualliv gitt henne rikelig med svangerskap i den fertile perioden av hennes liv og krevd hele hennes livskraft. Det er like lett å glemme at det å holde en familie i drift, var et meget arbeidsintensivt yrke. Alt vann måtte bæres inn i kjøkkenet og ut igjen. All mat

måtte hentes og samles, konserveres og tilberedes. Ingen ferdigmat i butikkene. Alle klær måtte formes fra råstoff. Ingen ferdigsydd lavprisklær og slett ingen bleieavtaler. Ingen vaskemaskiner, støvsugere, mikrobølgeovner, kjøleskap, fryser. Ingen stønader, ingen penicillin eller legevakt.

Da kan man også ane hvilken kraft som ble frigjort med innlagt vann og elektrisitet, sikre prevensjonsmidler, fri abort, medisinske revolusjoner og velferdssamfunnet. Man kan også ane hvilken pris arabiske land betaler ved å bekjempe det moderne og stenge halvparten av befolkningens talent, kraft og innsikt ute fra det offentlige rom.

Så skulle altså den medisinske, økonomiske, politiske og teknologiske utviklingen legge virkeligheten til rette for likeverd mellom kjønnene. Voksne kvinner og menn kan lettere finne sammen som jevnbyrdige i en post-feministisk verden.

Uten tvil skjer det også. Særlig blant dem med høyere utdanning. Men – hvis vi igjen bruker USA som tegn på utviklingen – i 2010 falt antallet gifte partnere til rekordlavt nivå: 48%, og over halvparten av den voksne befolkningen lever som single. Alt tyder på at tallet kommer til å øke.⁸ Trenden er ikke likeverdige forhold. I stedet får vi velskrevne og veldokumenterte analyser med undertitler som "How the Rise of Women Has Turned Men into Boys." Og dette: "Surprisingly, a 2007 study commissioned by the Justice Department suggested that male virgins outnumber female virgins on campus."⁹ Rollene har skiftet her også:

Guys high-five each other when they get a C, while girls beat themselves up over a B-minus. Guys play video games in each other's rooms, while girls crowd the study hall. Girls get their degrees with no drama, while guys seem always in danger of drifting away.¹⁰

Snart er jeg utdannet lege, sier en kvinne. Og da må jeg date gutter som ikke engang har en bachelor? Det blir færre og færre normalt ambisiøse menn å velge mellom.

LEGG NED DO-SETET!

I sin artikkel *The End of Men* undres Hanna Rosin over en reklamekampanje kjørt under det kanskje mest macho arrangementet i USA, cupfinalen i amerikansk fotball. Malboro-mannen, som behersker villdyr og villmark, er for lengst ute som modell. Hva gjør de trend-snusende reklamefolkene i stedet? Fire menn stirrer inn i kameraet etter tur, de rører seg ikke, ser ut som de har fått en beroligende sprøyte og kan blåses overende av lett bris. De snakker ikke. En stemme klager over hvordan de har det. De blir tuktet til å holde kjeft av økofascister og kvinner. Særlig av kvinner. Mannen svarer: "Jada, jeg skal gjøre som du sier, jeg skal spise frukt til frokost, jeg skal legge ned do-setet etter meg. Jeg skal sortere søpla og legge underbuksene i skittentøykurven. Jeg skal ta med meg leppepomaden din." Den siste, sier Hanna Rosin, "is expressed with the mildest spit of emotion, the only hint of the suppressed rage against the dominatrix." Så kommer løsningen: En bil. En Dodge Charger vræler seg inn mot kameraet med store bokstaver: MAN'S LAST STAND. En muskuløs bil. Hanna Rosin er ikke overbevist. Etter at vi har fått servert all denne maskuline hjelpeløshet, er det vanskelig å forestille seg annet enn at dette bilbeistet blir kjørt av en kvinne. Med leppepomade.¹¹

Så er det store spørsmålet: Hvorfor har vi fått denne guttemannen, som bruker

pengen og tid på *World of Warcraft* og rader av i Det absolutt siste, og alfa-hunnen – the dominatrix – som målbevisst utdanner seg til posisjoner hun kan utfolde seg i?

Monsteret kan være en av forklaringene.

DEN STYGGE MASKULINITETEN

I tv-serie-suksesser fra HBO som *Deadwood*, *The Sopranos* eller *Game of Thrones* er ikke mannens underlegenhet påtrengende, og i *The West Wing* er kjønnsbalansen befriende udogmatisk. I dette politiske maktsentret er styrker og svakheter jevnt fordelt. Men det finnes rikt med eksempler på filmer og tv-serier med tafatte menn.

Up in the Air, a movie set against the backdrop of recession-era layoffs, hammers home its point about the shattered ego of the American man. A character played by George Clooney is called too old to be attractive by his younger female colleague and is later rejected by an older woman whom he falls in love with after she sleeps with him—and who turns out to be married. George Clooney! If the sexiest man alive can get twice rejected (and sexually played) in a movie, what hope is there for anyone else?¹²

NRKs tv-seriesuksess fra 2008, *Berlinerpoplene*, basert på Anne B. Ragdes romaner om familien Neshov, er en utstilling av tusseladder: Fire brødre

– en sterkt forkommen, en fordrunken, en seksualnevrotiker og en søt, men strevende homoseksuell. De er ødelagte av urmannen, deres far, et monster av en kjønnskanon som tok for seg og forkrøplet sin familie i generasjoner. Kvinnene rykker inn for å rydde opp i møkka etter dem og deres liv. Sett i ett perspektiv må det være en grei feministisk triumf å få selve den maskuline urkraften i norsk teater, Espen Skjønberg, temmet inn i rollen som den fullstendig livsudugelige Tormod. Mens en annen kraft, Bjørn Sundquist, er ufarliggjort som nevrotiker, livredd for kvinner.

I Thomas Seeberg Torjussens serie *Koselig med peis* (2011) er den sykelige maskuliniteten alle konflikters og all elendighets far. Her er ikke monsterfaren bare en skygge i fortiden. Vi møter ham i full utfoldelse, der han ødelegger for alle rundt seg. Ikke minst gjør han sine sønner til særinger. Karakteren Frank Brock-Hansen, paranoid, schizofren advokat fra 68-generasjonen med sprit og skytevåpen, er en storslagen parodi på en mann som herjer med verden ved å være mann. Sønnen Terje sier det som muligens er en kjerne: "Tror ikke jeg har truffet noen på min alder som ikke har en far som er fucked."

MONSTRENE

Her er vi på sporet. Den hensynsløse forfar Neshov og Frank Brock-Hansen er større enn seg selv. Det 20. århundre gikk

med til å nedkjempe de store, totalitære monstrene: Lenin, Stalin, Hitler, Mao. På ulike måter drømte de menneskehetens eldgamle drømmer om det gode liv, og de gjorde det på måter som åpnet avgrunner av lidelse.¹³ De var menn. DDR med Stasi må ha vært et av de mer umenneskelige regimer verden har sett.¹⁴ Styrt av menn. Menn er monstre også i mindre målestokk med bølger av overfallsvoldtekter. De som ødela de islandske bankene, er menn. NOKAS-ranerne er menn. Forfar Neshov og Frank Brock-Hansen er representanter for hverdagsmannemonstrene. Å nedkjempe monstrene er å nedkjempe menn.

For all del – også kvinner har utvilsom evne til brutalitet, både i den lille og den store verden. Det følger ikke bare harmoni og ivaretagelse med kvinnens ferd fra avmakt til makt:

Rates of violence committed by middle-aged women have skyrocketed since the 1980s, and no one knows why. (...) In her video *Telephone*, Lady Gaga, with her infallible radar for the cultural edge, rewrites *Thelma and Louise* as a story not about elusive female empowerment but about sheer, ruthless power. Instead of killing themselves, she and her girlfriend kill a bad boyfriend and random others in a homicidal spree and then escape in their yellow pickup truck, Gaga bragging, "We did it, Honey B."¹⁵

Joe McGinniss' nøkterne og veldokumenterte bok om Sarah Palin¹⁶ viser at kvinnelig brutalitet kan ta mange former og ikke bare er fiksjon. Men de fleste vil ha problemer med å forestille seg at en kvinne samler så mye paranoid handlekraft, skaffer seg våpen, kunstgjødse, politiuniform, slakter ned unge og erobrer en dato for overskuelig ettertid. Slik sett blir ABB i sin drøm om fallisk handlekraft enda et eksempel på en maskulinitet verden har sett mer enn nok av. På denne historiske bakgrunn er det uunngåelig å tenke at verden kanskje blir et bedre sted med menn som er en smule avvent fra en manndom som kan ta monstrøse former. Og i stedet blir guttemenn.

FØRVOKSEN

Demografien er muligens en annen forklaring. På samme måte som kvinnene bruker menn lenger tid på utdannelse, lenger tid på å finne seg en yrkesvei og ikke minst boltrer de seg mange år før de eventuelt finner seg en partner og blir far. Gjennomsnittsalderen for inngåtte ekteskap var 23 i 1970. Nå er den 28. Blant de velutdannede er den langt høyere. Før delte man livet i fire faser: barndom, ungdom, voksenliv, alderdom. Ungdommen tok slutt idet ekteskap, barn og forpliktelser inntraff. Nå har det kilt seg inn en ny fase: *Før-voksen*. Vi har fått horder av unge kvinner og menn mellom 18 og 35 etter hvert med gode inntekter og ingen å forsørge.

I denne gruppen er det, som vi har sett, til dels stor forskjell på kvinner og menn. De som analyserer den slags, ser ut til å være enige om at det er vanskeligere for menn å tilpasse seg den nye kunnskapsøkonomien. Flere kvinner enn menn finner mening i å ta høyere utdannelse, og i nedgangstider er det langt flere menn enn kvinner som mister jobbene.

Disse forskjellene finner ulike uttrykk. I Japan er man bestyrret over horden av unge menn, "herbivorene", som nekter å gi seg inn i det tøffe, hardtdrikkende lønsmottaker-livet til sine fedre og i stedet dyrker hagen, steller i stand

dessert-selskaper, opptrer feminint og nekter å ha sex. Kvinner i samme generasjon er betegnet som "carnivorene" eller noen ganger "jegerne."¹⁷

Amerikansk popkulturseruttilåprodusere endeløse rekker av omega-hanner, den som står lavest i kraft-hierarkiet. Han kan være søt, bitter, nostalgisk, kynisk, smart, men han finner ikke ut av det å være mann. Roger i filmen *Greenberg* samler seg sammen etter et nervøst sammenbrudd: "Vi kaller hverandre menn, men det er en vits. Vi imiterer andre."

RUSSETID OG TV-SPILL

SUM kaller markedsførerne mennene i dette segmentet – single, unge menn mellom 18 og 35 med tildels solid kjøpekraft. Dette er Kay Hymowitz' beskrivelse av dem i *Manning Up*. Etter alt å dømme en alfa-hun som beskriver omega-hannene:

Tidligere var SUM en vanskelig gruppe for konsumindustrien, mer eller mindre immune mot reklamen som veltet mot dem på tv og i magasiner. En utfordring konsumentreprenørene løste på 1990-tallet. Hva søker en 28 år gammel mann, ugift, med en inntekt på 400 000 kroner? Ikke nødvendigvis Proust. Magasinet *Playboy*, som dukket opp i 1953, har en slags ideologi om intelligent kjønnsniv. Du skal kunne snakke med din sengekamerat om politikk og økonomi, jazz og Picasso i tillegg til sex. Magasinet *Maxim*, som

suste inn i mange SUM-behov på 1990-tallet, baserte seg på vitenskapelige markedsundersøkelser og gidder ikke gjemme seg bak slike ferniss av dannelse. Ta en titt på hjemmesiden, *maxim.com*, og du ser hva som treffer det velutdannede segmentet av SUM. 2,5 millioner av dem abonnerer:

- Sports WAGs (wives and girlfriends) Who Love to Party. Every party with these girls is a home run.
- 10 Most Anticipated Games of Fall. The summer gaming drought is over as Gears of War 3 hit store shelves.
- Best TV Nymphos
- Best Bars in America
- Best New Games & Apps
- Best Food & Music Pairings

Med andre ord: russetid og tv-spill. En gang var dataspill noe som sugde små gutter til Nintendo'en. Foreldrene bekymret seg. Nå er disse småguttene blitt SUM og har gjort spillindustrien til en bransje som omsetter for mer enn 60 milliarder kroner i året. Internett er SUM-hjemmet, der ingen pekefinger kan vifte seg inn mellom SUM'en og hans behov.

Manneblader er ikke noe nytt. Men tidligere inviterte de sine menn inn i en slags voksenverden. Maxim spurte SUM hva de ønsket seg og fikk til svar: Vi har ikke behov for å bli voksne. Vi vil være guttemenn. Vi utvikler app'er som iFart.

Voksne er dumme, barn har alltid rett. Så hvorfor streve for å bli voksen?

Selvfølgelig må også SUM jobbe for å ha råd til ønsket livsstil. Noen jobber også hardt. Den emosjonelle intelligens som kreves i kunnskapsøkonomien, er ikke nødvendigvis guttemannens sterke side. Men heldigvis finnes det godt med arenaer for SUM. Alt fra mikrobryggerier til børs- og finansmegling. En kjent vits: "What's the difference between a bond and a bond trader? A bond matures." Teknologibedriften med klatrevegger, bordtennisbord, musikkrom og videospill er guttemennenes arena. Blizzard Entertainment har ansatt 4600 bare for å utvikle *World of Warcraft*.

Så langt Kay Hymowitz.

VOKSNE ER DUMME

I tidligere kulturer var overgangsritualet for gutter krevende. De sto foran livsoppgaver som lettere ble løst med styrke, mot, besluttsomhet og potens. Moderniteten overførte mange av mannens oppgaver til forsvar, politi og maskiner. Men helt fram til midten av forrige århundre var unge menn utsatt for solid sosialt og økonomisk press til å bli voksne og stifte familie. Menn ville bli voksne, fordi bare menn – som Don Draper i tv-serien *Mad Men* – kunne røyke, drikke,

ha sex og sette spor i verden. Mannen sto overfor et ferdig manuskript: Målet var å bli familiemann. Slik avverget kulturen kaos: enslige mødre ingen tok seg av, forlatte barn, søsken med forskjellige fedre, omstridte farskap, sjalusi på villstyr, testosteronstyrte menn uten bånd og forpliktelser.

SUM er sønner av 68-generasjonen, som gjorde opprør mot innbilte og virkelige autoriteter. 68-generasjonens unge menn jaktet på nytelsen, både den revolusjonære, den seksuelle og den farmasøytiske og håpet å dø før de ble gamle. I stedet ble de skilt og desillusjonert. Underveis allierte de seg med sine barn mot seg selv: Voksne er dumme, barn har alltid rett. Så hvorfor skulle deres barn streve for å bli voksne? Men en slik mangel på voksenmodeller får psykologiske konsekvenser. Barneoppdragere som prøver å alliere seg med barna, mot de "andre" voksne, er ikke "kule voksne", men en slags forvokste ungdommer: en abnorm skapning skriver Ingerid S. Straume. Resultatet er at barnet

må bruke forestillinger som de har et ambivalent forhold til, som elementer i sin egen selvdannelse – dannelsen av et selv. Barnets bevissthet om sin egen

Det er ikke hun som lokker, det er han som er grisete

utilstrekkelighet, kombinert med et voksenbilde som blir nedvurdert av de voksne selv, bidrar trolig til utrygghet og mangelfull karakterutvikling.¹⁸

Også jenter blir selvfølgelig utsatt for denne voksne-er-dumme-fritagelsen fra de voksne, men gutter får i tillegg kjønnsbelastningen. Mor er tettest på barnet. Gutten lærer derfor å se mannen, sin far, gjennom sin mors øyne, og der er mannen ingen enkel skapning.¹⁹ Slik arver gutten også den mørke, truende seksualiteten.

LYKKEN ER EN PENIS?

I den arabiske verden er kvinners seksualdrift fortsatt en samfunnstruende kraft. Hun omskjæres for at hun ikke skal ha glede av lyst. Hun må pakkes inn og skjules i offentlige rom for at hun ikke skal vekke sin egen og andres attrå. Og gir hun etter for sin seksualitet, påfører hun sine menn skam og kan drepes. I andre former var dette også Victoriatidens holdninger. Siste gang man fjernet klitoris fra en vestlig kvinne for å bevare hennes renhet, skal visstnok ha vært i USA i 1946.²⁰

En av de mest markante virkningene av 68-opprøret i Vesten er at kvinnen klarte å overføre denne, farlige, truende

seksualiteten til mannen. Det gikk blant annet hardt ut over Sigmund Freud, som mente at unge jenter lider under penismisunnelse. I hennes fantasi er hun blitt kastret og ønsker å få sin penis tilbake. Med andre ord: Å være utstyrt med den slags er hva alle mennesker egentlig drømmer om. Den gikk ikke hjem hos nyfeministene. Mye av kvinnekampen besto i å bevisstgjøre menns seksualiserte hersketeknikker og få slutt på dem. Hvis en sparsomt kledd kvinne får en mann til å sikle i sin kåtskap, er det hans problem, ikke hennes. Det er ikke hun som lokker, det er han som er grisete.

I tillegg til forestillingen om mannen som politisk monster, en far som er "fucked" og foreldre som abdiserte, er altså SUM vokst opp med nok undertoner som kan få ham til å skamme seg over sin seksualitet. Mannens sexdrift er en samfunnstruende kraft. Han ødelegger liv med seksuell vold – incest og voldtekt. I moderne heksejakt er mannen jaget. Jan Guillou mener hekseprosessene knyttet til overgrepssaker og lignende kriminalhistorier oppsto i USA på 1980-tallet, og at det gikk galt da psykologer fikk fullt gjennomslag som eksperter og ga falske vitner autoritet i retten:

Bjugn-saken oppfyller nesten alle kriteriene for en hekseprosess, med barnevitner, panikk og galskap – spesielt med "ekspertene" som kom løpende og framstilte alle beskyldninger som sannhet.²¹

FRYDEFULLT STYGG I KJEFTEN

Det kan altså være mange grunner til at SUM finner bedre og lettere utfoldelse som gutte-menn. Og at de i en japansk versjon ikke er opptatt av sex, mens de i Maxim-verdenen dyrker en uforpliktende og muligens umoden seksualitet, som ikke når inn i de mer kompliserte og utfordrende lag av personligheten.

Medieanalytikerne oppfant ikke Maxim-segmentet i befolkningen. De forstørret og appellerte til de mer enkle og primitive sider i ethvert menneske, der SUM muligens fant et fristed.

Det er for eksempel SUM-opplutningen som har gjort animasjons-tvserien *South Park* til en suksess – niåringer som er frydefullt stygge i kjeften. Her er ikke mannlig aggresjon farlig, den er bare uskikkelig. SUM har tatt gutteværelsets frihet inn i det offentlige rom. Det er dem som hevder at komikerne Harald Eia og Bård Tufte Johansen har vært profeter for denne SUM-humoren i Norge. Gutteværelsets råhet er guttemannens foretrukne uttrykksform. Vil du studere den, er *menarebetterthanwomen.com* et sted

å begynne. Og for all del: SUM er ikke dum og kan ironisere intelligent:

We seem like just a bunch of horny, stupid, insensitive guys, but we don't take ourselves too seriously. You shouldn't either.²²

FISK OG SYKLER

I siste halvdel av 1900-tallet fanget *Playboy* og nyfeminismen opp samme impuls og var allierte. Det en kvinne ønsker seg, er trygghet, og hun knuser gjerne mannens eventyrlyst og frihetslengsel for å få det, skrev *Playboy* og freste mot ekteskapet som mannens slaveri. Dag etter dag, uke etter uke blir den amerikanske ektemannen invitert til sin egen begravelse. For å unnslipe denne døden, må menn forbli playboys, guttemenn.²³

På samme tid avviste nyfeministene forestillingen om at kvinner er avhengige av å ha en mann. "A woman needs a man like a fish needs a bicycle", var Gloria Steinems berømte marinbiologiske analyse. Enslige mødre blir ikke lenger uglesett, men tvert om støttet av fellesskapet, og slik endte den historiske forestillingen om at menn har en avgjørende viktig rolle som fedre og forsørgere.

TESTIKLENE HOLDER DET GÅENDE

For en SUM er ikke lenger stien staket opp. Det er ikke noe som forventes av ham der framme: å få seg en familie. Og i motsetning

til kvinnen, som har en absolutt biologisk deadline for sin mulighet til å bli mor, kan mannen utsette og utsette. Eggstokkene etterfylles ikke. Testiklene holder det gående. Det er lite som tvinger mannen til å gå inn i det forpliktende livsfeltet. Foreldregenerasjonen har lite å bidra med – som rollemodell eller rådgiver.

En film som presist beskriver guttemannen og hans dilemma, er *Knocked Up*. Det siste den 23 år gamle partyløven Ben venter, er at hans one-night-stand Allison dukker opp åtte uker senere og forteller at hun vil beholde barnet han har påført henne. Han er verken slem eller dum, men ingen i hans omgivelser kan fortelle ham hva man gjør når sånt inntreffer. Hva en gravid kvinne og et barn krever av en mann. Faren hans er helt ubrukelig: "Jeg er skilt tre ganger. Hvorfor spør du meg?" Kompisene er like hinsides. De krangler bare om hvem som promptet på hvilke puter, og når de skal release pornosiden sin på nettet. Ben trasser alt rundt seg, forsøker å bli voksen, får seg jobb og leilighet og knytter seg til Allison og barnet. En aparte livsløsning. Han gir dermed fra seg den gaven han har fått: En SUM er så fri som ingen før har vært i menneskenes historie. ■

REFERANSER

1. <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2010/07/the-end-of-men/8135/2>
2. Kay S. Hymowitz: Manning Up. How Rise of Women Has Turned Men into Boys. Basic Books 2011. En grundig dokumentert og meget velskrevet bok. Et kapittel jeg overhodet ikke stjeler fra, "Love in the time of Darwinism", er virkelig verdt å lese.
3. Det annet kjønn
4. <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2010/07/the-end-of-men/8135/>
5. <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2010/07/the-end-of-men/8135/>
6. Pierre Bourdieu: The Bachelors' Ball. The Crisis of Peasant Society in Bearn. 2007
7. Manning Up
8. <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2011/11/all-the-single-ladies/8654>
9. <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2011/11/all-the-single-ladies/8654>
10. <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2010/07/the-end-of-men/8135/2>
11. <http://www.youtube.com/watch?v=2RyPamyWotM>
12. <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2010/07/the-end-of-men/8135/2>
13. Timothy Snyder: Bloodlands. Europe Between Hitler and Stalin. Basic Books 2010, beretter om de politiske masse mordene mellom 1933 og 1945. 14 millioner mennesker ble drept, ikke i kamphandlinger, men fordi noen besluttet at de skulle drepes.
14. Anna Funder: Stasiland. Stories from Behind the Berlin Wall. Granta 2003. På norsk i 2005. Du trodde ikke det var mulig.
15. <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2010/07/the-end-of-men/8135/2/>
16. Joe McGinniss: The Rogue. Searching for the real Sarah Palin. Crown Publishers 2011
17. <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2010/07/the-end-of-men/8135/2/>
18. http://uio.academia.edu/IngeridSStraume/Papers/306337/Oppdragelse_og_ambivalens
19. Poul Behrendt har meget gode analyser i sin bok Bissen og dullen. Familiehistorier fra nutiden. Dansk Gyldendal 1994
20. http://www.nfks.no/Sexologi%204_2007_webutgave.pdf
21. <http://www.adressa.no/nyheter/sortrondelag/article553942.ece>
22. Manning Up, s 114
23. Manning Up, s 132

Faren din var en tufs

- den vanskelige letingen etter moden maskulinitet

Det er lett å konstatere en fattigdom i mannsroller. Langt mer utfordrende er det å peke på gode rollemodeller som også inkluderer de problematiske sidene av maskuline impulser. **Christopher Grøndahl** undersøker hva moden maskulinitet innebærer, og forsøker å finne noen eksempler.

Er du stolt av din far? Hva skal til for at du kunne være stolt av ham? Hvem måler du hans livsløp mot? Ditt eget? Og hans maskulinitet? Finnes det menn der ute som du synes han burde ha vært mer lik?

Kanskje burde han lignet mer på Kong Olav. En monark som spilte sin rolle meget profesjonelt. Da han døde, ble han den norske trosbekjennelse: Alt vi ville

en mann og en far skulle være, kunne vi legge inn i ham. Han var varm, sporty, ivaretagende. Han hadde godt humør, var liketil og folkelig. Privatpersonen Olav Rex var nok adskillig mer sammensatt, men på avstand kan vi idealisere – alt er mye lettere et stykke unna. Det vi har tett innpå oss, involverer våre egne behov og irrasjonalitet. Forholdet til far er alltid sammensatt.

BETYDNING FOR LIVSVALG

Så hva er en god mannsmodell? Har det noen hensikt å lete? Som en venninne sa da vi diskuterte temaet: "Mannsrollen? Jeg ser bare menn og kvinner som jobber hardt for å få hverdagen til å gå rundt – med barn, husarbeid, arbeidspress og fritidsengasjement."

Hvis man går med på at det voksne menneske er uferdig, og at vi alle har en slags eksistensiell oppgave i å bidra mest mulig konstruktivt til de små og de store fellesskap, er det vel grunn til å tro at vår bevissthet om hva ettertraktelsesverdig maskulinitet innebærer, kan ha avgjørende betydning for viktige valg vi tar.

UBEHAGELIG KONKRET

La oss bli konkrete, og det er straks mer kontroversielt. Følgende liste er ikke Dyaderedaksjonens kandidater til strålende norske rollemenn, men et tilfeldig utvalg høyt profilerte herrer for å antyde hvilke egenskaper vi kan være på jakt etter. Du er selvfølgelig invitert til å være uenig i seleksjonen, utvide listen og argumentere for dine egne kandidater.

Kronprins Haakon - offiser og statsviter. Tronarving. For: Sosialt engasjert, god forvalter av en offentlig rolle i forandring. Holder seg godt. Mot: Konturløs, kan oppfattes som naiv? Arketyp: Den gode samaritan?

Jonas Gahr Støre - offiser og statsviter. Utenriksminister. For: En velutdannet og intelligent mann som kan delta i det offentlige rom uten å provosere janteloven. Holder seg i god form. Mot: For flink, for suveren, ikke folkelig nok? Arketyp: Patriarken?

Jon Almaas - programleder for *Nytt på Nytt*. Har forfattere som skriver poengene, men man aner en seriøsitet bak tøvet, og han holder seg og familien unna kjendis-dansen. En maskulinitet som gjør at han blir kåret til landets mest sexy mann av Side2. Fysisk i meget god form. Mot: Hvorfor i all verden bruker han ikke sin tyngde bedre? Klarer han å gjøre seg gjeldende i en annen, mer voksen rolle? Arketyp: Hoffnarren?

Petter Northug - langrennsløper. For: En målbevisst, tøff idrettsmann som også har taktiske evner og svarer intelligent på dumme spørsmål fra pressen. Han vet hvordan han skal bidra til mediernes underholdningsbehov og allikevel bevare integritet. Mot: Poker er også en mannsrolle, men VM? Arketyp: Naturbarnet?

Bjørn Eidsvåg - musiker, utdannet prest. For: Formidler nærvær og engasjement på en ikke-dogmatisk måte gjennom sangene sine. Mot: Mye inderlighet og lite maskulinitet? Arketyp: Vismannen?

Hadde din far dukket opp på denne listen, ville du ha protestert

Petter Stordalen - investor og hotelleier. For: Trøkk og driv. Jobbet seg opp fra jordbærtorget i Porsgrunn. Engasjert i klima og miljø. Mot: På kjendiskjøret, lang russetid? Arketyp: Rags to riches og evig ung?

Fabian Stang - politiker. Advokat og ordfører i Oslo. For: Sosialt dyktig, samlende, ivaretakende. Åpen om depresjoner og mentale utfordringer. Mot: For pusete, lite tilgang på aggresjon? Arketyp: Snill onkel?

Lars Monsen - villmarksfarer. Utdannet lærer. Programleder og forlagseier. For: Legemliggjør myten om den ensomme nordmannens tette fellesskap med naturen. Kan takle også de vanskelige sider av livet, vist bl.a. som leder i *Ingen grenser*. Mot: Ødemarken er ikke stedet for familieliv og farsroller? Arketyp: Overleveren?

Dette er menn sett utenfra. Hvordan det er å leve tett innpå dem, vet vi ikke. Og det er der utfordringen ligger. Hvis din far hadde dukket opp på denne listen, ville du nok ha protestert. Du har jo

sett nesehårene hans. Du har kjent ham fly forbannet – rettmessig eller blodig urettferdig. Du har opplevd (eller ant) nederlagene hans. Din kunnskap om livet hans er mye rikere og mer nyansert enn den du noen gang ville kunne få om kjendisene. Det som presenteres på TV har vært gjennom offentlighetsfilteret. Avisene skriver om priser og skandaler, men ikke om melk som har gått ut på dato og glemte bursdagsfeiringer. Hverdagen gnager på alle. Den beste måten å bevare et ideal på, er ved å holde det på armlengdes avstand.

Listen viser oss at det ikke finnes én modell, én renspektet mann, én person som tar opp i seg alle de maskuline egenskapene vi lengter etter. Den sunne mannsrollen er ikke entydig. Det finnes aspekter av moden maskulinitet, ikke fulle pakker.

FRAVÆRENDE

En venn av meg, født på 1950-tallet, forteller hvordan han som fireåring hadde fått for seg at han skulle være med faren på kontoret. Det var viktig for ham å finne ut hva far gjorde alle de timene han ikke

De er like unyanserte og totalitære, selv om de omfavner "myke" verdier

var en del av familien. Men han fikk ikke lov å være med. Far kjørte av gårde. Da spaserte han avgårde for å dra på kontoret til far. Han gikk seg vill, ble stoppet av en dame, politiet kom og hentet ham, stor oppstandelse. Metaforen er tydelig: Han søkte etter et farsbilde. Han gikk seg vill og ble reddet av en kvinne.

Så bruker vi vår oppvekst – trolig ganske ubevisst – på å finne en mannsrolle. La oss se på noen forsøk.

I Terrence Malicks film *The Tree of Life* skildres det problematiske med farsrollen fra etterkrigstiden. Familiefaren (spilt av Brad Pitt) er en utenomjordisk skapning, en inntrenger. Når familien skal spise middag er han streng og forlanger disiplin. Når noen utfordrer ham, overreagerer han og straffer. I sitt bilde gjør han det han må for å sørge for sine sønners oppdragelse. Når han skal bygge bånd til sønnene, går han ut og trener dem i å kunne slå hardt. I filmen slår denne oppdragelsen tilbake på ham, med tragiske konsekvenser.

Som bildet på en tid, viser *The Tree of Life* tydelig hvordan rollefattigdommen blir en belastning for neste generasjon – de

såkalte 68erne, preget av autoritetsopprør, feminisme og krigsmotstand. Mannsrollene til dagens besteforeldre er på noen plan like umodne som den autoritære faren i generasjonen før. De er potensielt like unyanserte, like totalitære, selv om det de omfavner er "myke" verdier.

68erne har ikke funnet gode løsninger på spørsmålet om hvordan mannlig aggresjon kan integreres i samfunnet. Satt på spissen kan man si at pendelen har svingt fra den aggressive patriarken (som hadde gjennomlevd en verdenskrig) til den fredselkende pappakompisen (som flørtet med væpnet revolusjon i en tid med ekstrem velstandsvekst).

ALLTID GUTTA

Et ferskt dokument fra norsk mannevirkelighet, er Kjetil Østlis dokumentar-bok *Politi og røver*. Der følger vi den tidligere politispaneren Johnny Brenna og den tidligere kriminelle "Petter R. Hansen" gjennom tre år. Reisen gir Østli anledning til å utforske sin egen maskulinitet. De to mannemennene utfordrer ham. Begge er representanter for kulturer som dyrker den handlekraftige,

teknisk dyktige mannen. Ingen av dem har i utgangspunktet noe til overs for bebrillede akademikere – en merkelapp de raskt (dog spøkefullt) gir Østli. De tar ham med på manneaktiviteter som kampsporttrening og rå bilkjøring på øde, snødekte landeveier. Det er under en sånn kjøretur at følgende scene utspiller seg. Sekvensen

under har Østli ikke minner fra, det er kun basert på lydopptaket fra turen:

- Vi kunne kjørt her hele natta, kjørt, kjørt, kjørt, hører jeg Petter si på båndopptageren. Og så hører jeg kun motoren, som presses, og jeg ser for meg den smale veien, svingene,

ulykken, døden, begravelsen. Og så hører jeg meg selv le. Det kommer ut av ingenting, en høy latter jeg ikke kjenner igjen, skingrende høy og rar, og mellom hikstene, hører jeg meg selv banne, uttrykkene bare velter ut. "HAHAHA FYTTI HÆLVETTE FAEN-FY FAEN-FITTA FEIS HAHAHA."

Jeg ble så overrasket at jeg måtte høre minidiscen en gang til. Og da hørte jeg at redselen gikk over i hysterisk eufori. Men jeg hørte mer. Latteren min var ikke mandig. Det var ikke Mannen vi lokket frem. Det var gutten. Den du egentlig er, sier Nietzsche, er et stort barn, som kan gjøre livet til en estetisk lek og bekrefte seg selv i evighet. Det var gutten i meg jeg fant denne natta. Jeg tenkte på hva Petter R. Hansen kalte de kriminelle vennene og hva Johnny Brenna og Jan Kvalen kalte dem. "Gutta." Alltid gutta. (s 164).

Østli tilhører den generasjonen norske menn som har muligheten til å ta lang pappaperm. Hverdagen hans består av omgang med datamaskin og mobiltelefon (bortsett fra de gangene han definerer et prosjekt som bringer ham i kontakt med en annen maskulin verden – en verden han er på besøk i). Han er i all sin velformulerte urbanitet representant for mannsrollen i forandring.

DRISTIG STRUKTURBÆRER

Østlis guttemenn tar sjanser på vegne av kicket, leken eller ransgevinsten. Denne dristigheten tar ikke hensyn til struktur eller rammer. Den tar ikke hensyn til om den som utsetter seg for risikoen er forsørger eller sentral i andre menneskers liv. Om jeg dør, får det bli mitt problem. Den tar heller ikke hensyn til risikoen de utsetter omgivelsene for. Hvis en stasjonsvogn med en småbarnsfamilie dukker opp rundt neste sving, greier Petter R. Hansen å stoppe?

En dristig fondsmegler, som eksponerer porteføljen sin for høy risiko, greske statsobligasjoner, amerikanske boliglån eller islandske bankaksjer vil i ettertid kunne oppfattes som representant for en dum risikovillighet. Men her er nyansene avgjørende. Meglerens arbeidsinstruks er å slå indeksen som han måles mot. Hvis han ikke våger å eksponere seg for risiko, vil han heller ikke levere fortjeneste til kundene sine.

Kanskje eksemplifiserer stereotypiene "Den dyktige bilkjøreren" og "Den djerne fondsmegleren" begge en grunn dristighet. En sunnere, mer moden maskulinitet vil kanskje være orientert mot et annet vågemot: I privatsfæren kan det være motet til å våge nærhet til et annet menneske. Til å ta på seg forpliktelser – for familie, for andre menneskers velvære, for å bære strukturer. I jobbsammenheng, vil en moden dristighet kunne henge sammen

med evnen til å utsette seg for og tåle kritikk. Dette er i siste rekke avgjørende for alle typer menneskelig utfoldelse: Den som presterer utenfor det trygge, risikerer å feile. Den beste måten å unngå kritikk på, er ved å ikke gjøre noe som helst. En sunn djervhet åpner muligheter for virkeliggjørelse. Den har et element

av konstruktiv aggresjon i seg – sinnet brukes til pågåenhet og selvhevdelse.

VERDENSMESTRENE

Å hevde sine meninger klart og tydelig er i utgangspunktet en karakterstyrke. Faren i *The Tree of Life* opplever at han har en posisjon i verden. Lederstillingen

Det verste er 27-årige verdensmestere som ikke har vært gjennom skilsmisse og nederlag

på jobben og tilhørigheten til den lokale kirken gir grunnlaget for en påståelighet: Han kan belære sønnene sine om hva som kreves av dem som menn. Når han senere mister jobben og blir utsatt for et stort tap, innser han også selv hvor hul denne påståeligheten var. Den var en posisjon uten særlig innhold. Poeten Robert Bly har teser om guttemannen og den ekte maskuliniteten som også går inn i det tragiske, tapet, og bærer det. Guttemannen er i en slags hulhet, i en narsissistisk forestilling om manndom. Den er ikke genuin.

I følge Bly er det verste i verden 27-årige verdensmestere som ikke har vært gjennom skilsmisse og nederlag. De er kompensatoriske og narsissistiske. De er Østlis guttemenn. De befolker en verden der det å grine er kvinnelig, og det å kjøre fort i bil er mandig. I kontrast, vil den mer modne mannen, han som har vært i asken, som har kjent sorgen på ett eller flere livsområder, ha et forhold til sin emosjonalitet. Han vil ha en annen klangdybde i hvordan han forholder seg til verden og relasjonene rundt seg. Ideelt sett vil dette påvirke måten han bærer

frem sine meninger på – og hvordan han står for de standpunktene han har kommet frem til. En sunn påståelighet vil være hjelp til å gi retning og form, men likevel ha rom for andre og være trygg nok til å kunne justere når det behøves. Den modne påståeligheten er fleksibel og avklart.

PROBLEMATISK MEN IKKE UMULIG

I all sin utilstrekkelighet, hendte det at din far så seg selv? Maktet han – i ett eller flere øyeblikk – å utvide forståelsen av hvem han var og hvorfor han handlet som han gjorde? Og i så fall – gjorde det det lettere for deg å forsones deg med hans feil?

Denne artikkelen har ikke andre ambisjoner enn å promotere letingen. Til syvende og sist har mannsrolle noe med trygg selvfølelse å gjøre – den selvfølelsen som ikke vekker store behov for å kompensere, for å seire. En moden maskulinitet kan slippe de sterke investeringene, men beholde kraften til sunn selvhevdelse, grensesetting og ivaretagelse. En sunn maskulinitet er trolig også å ha ledighet nok til å spille på et større repertoar - fra det myke til det

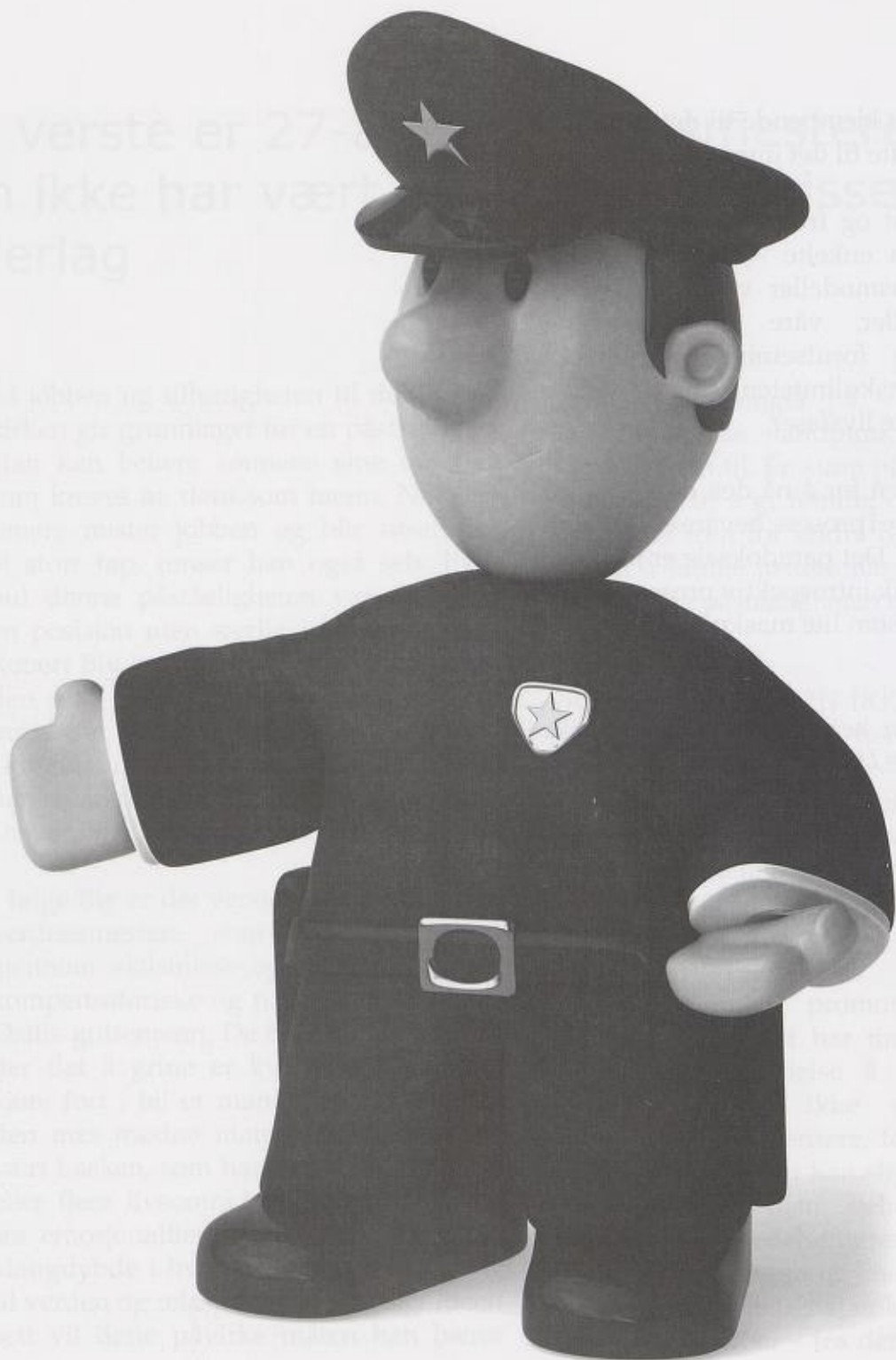
harde, fra det kjempende til det nære, fra det utadvendte til det introspektive.

Dette er først og fremst et introspektivt arbeid i den enkelte – med elementer fra de mannsmodeller vi har med oss, kvinnemodeller, våre kroppslige og psykologiske forutsetninger. Og ikke minst – maskuliniteten bør få ulike uttrykk i ulike livsfaser.

Forutsetningen for å nå det, er etter alt å dømme å være i prosess, bevare en undring over seg selv. Det paradoksale er jo at det å være i en slik introspektiv prosess, av de fleste ansees som lite maskulint. ■

Fotografiene er hentet fra Terrence Malicks film *"The Tree of Life"* (SF Norge AS)

Det verste er 27-
som ikke har vært
nederlag

People sleep peaceably in their beds at night only because rough men stand ready to do violence on their behalf

George Orwell

Det maskuline som forsvarer

Med omsorgsstatens inntog blir empati og utjevning viktigere enn den tradisjonelle beskytterrollen. Hva skal vi med krigere i et Europa som har levd i fred i tre generasjoner? **Askild Brækkan** undersøker.

George Orwell døde i 1950. Da var det knappe fire år siden en av hans samtidige, landsmannen Winston Churchill, påpekte at et jernteppe hadde senket seg over Europa – "fra Stettin til Baltikum, fra Trieste til Adriaterhavet". Moskvas interessesfære var større enn noen gang.

Churchill ble ikke valgt til statsminister i Storbritannia i 1945, til tross for den kolossale popularitet han nøy under krigen. Kanskje var han i for stor grad en engelsk bulldog, med en utpreget teft for

krig. Dermed falt han igjennom i freden som senket seg i 1945.

Churchill var av aristokratisk byrd. Han var søskenbarn til hertugen av Marlborough, og hans CV var like bemerkelsesverdig som den var krigsrelatert: artillerioffiser i India, Sudan og Sør-Afrika (alle stedene var han i kamp), marineminister under første verdenskrig, brigadekommandant på Vestfronten, forsyningsminister, luftforsvarsminister, finansminister, statsminister under andre

Man manøvrerer seg så tett inn på voldsmannen som nødvendig, så skyter man for å drepe.

verdenskrig. Alt sammen på vegne av det britiske imperiet som han elsket så høyt.

Politisk kunne han tilsynelatende ikke stått lengre fra George Orwell, som karakteriserte seg selv som demokratisk sosialist. Orwell hadde vært frivillig for den republikanske siden under den spanske borgerkrigen, og han brukte mye av sitt forfatterskap til å gjøre opprør mot det samfunnet Churchill forsvarte.

Det er derfor interessant at Churchill hevdes å ha ytret noe i samme gate som Orwell:

We sleep soundly in our beds because rough men stand ready in the night to visit violence on those who seek to do us harm.

TRENGER VI KRIGERE?

Og om Churchill faktisk ikke har ytret disse linjene, så er de likevel helt i tråd med alt mannen stod for. Begge disse to samtidige engelskmennene levde i hvert fall i en tid preget av den usentimentale realisme som sitatene signaliserer.

Nå er det lenge siden disse store historiske skikkelsene døde. Den kalde krigen er over, NATO har så lite å gjøre i området det i utgangspunktet ble satt til å beskytte – Nord-Atlanteren – at man finner det oppoptunt å krige i Afghanistan. EU-prosjektet er kommet lengre enn noen gang i å detaljregulere hverdagens og banalitetenes Europa. Krig og vold i Europa er bare så 1940.

Og spørsmålet har lenge hengt i lufta, trenger vi krigere lengre?

Voldelig drap og død i stor stil var inntil nylig kun en teoretisk mulighet her på berget. Knappt nok det. Men så!

På Utøya kunne de ikke forsvare seg. Så ble de også slaktet som "lambs to the slaughter". Det var så unorskt, det som skjedde. Så overraskende. Så rått. Så steinalder.

FRITT VILT

Men i et før-moderne samfunn, ville ikke en illgjerningsmann kunne avstedkommet så mye død. Han ville blitt møtt med

væpnet, voldelig motstand. Folk ville visst å forsvare seg selv. Den gang da fantes det ingen stat som garanterte for din sikkerhet, så man fikset det selv.

Det er som med debatten om sauer i utmarka. De drepes en masse, av bjørn, ulv, gaupe og jerv, og man lurar på hvordan de kunne ha overlevd i titusener av år i vill tilstand – om det ikke var for væren med store horn og masse potens. Han glimrer med sitt fravær i norske saueflokker. Heller ikke bonden overholder den uskrevne overenskomsten om å passe på. Dermed er de fritt vilt for de som vil ødelegge dem.

Politiet rådde kun over ett helikopter. Dessuten hadde pilotene ferie. Og for

øvrig var farkosten for liten til å kunne bære en kontingent tungt bevæpnede menn fra Deltastyrken. Men dette var ikke noe problem så lenge man ikke trengte staten som forsvarer av fred og frihet, om så med voldelige midler. Det var fred. Det har vært det i 70 år.

OMSORGSSTATEN

Etter Columbine-massakren, en velkjent skolemassakre i USA, omdefinerte amerikansk politi sin strategi. Tidligere hadde tilnærmingen vært å forhandle med terroristen. Men etter Columbine stod man overfor en ny type volds mann som ikke var en rasjonell forhandlingspart; han ville bare drepe så mange som mulig på så kort tid som mulig. Han var menneskenes svar på slagbjørnen. Dermed ble politiets

nye strategi som følger: Man manøvrerer seg så tett inn på voldsmannen som nødvendig, så skyter man for å drepe. For å oversette det til norsk: en skarpskytter i et politihelikopter over Utøya. Skyt.

Fra nasjonen Norge ble grunnlagt for 1000 år siden og frem til for et par generasjoner siden, var statens primære oppgave å forsvare den enkelte mot ytre fiender og indre kriminalitet.

Men i og med at landet så lenge har vært en fredens oase, har staten funnet det opportunt å re-fokusere sine oppgaver til primært å være en ivaretaker av borgernes mykere behov. Vi har fått omsorgsstaten. Den er tolerant og forståelsesfull, legger vekt på empati og utjevning. Den vil gjerne rette opp skjeve barndommer og holde de gamle i handa. Men hvordan fungerer den i møtet med rå brutalitet?

KRIMINOLOGI I TENKEBOKSEN

Karakteristisk nok utløste 22/7 en større debatt innenfor kriminologimiljøet. Det var nestoren, Nils Christie, som skapte furore da han slo fast at selvsagt måtte Behring Breivik få slippe ut i samfunnet etter sonet straff. Christie snakket, i religiøse termer, om nødvendigheten av nestekjærlighet og tilgivelse. Egentlig er det ingenting overraskende ved Christies posisjon. Han hevder bare det man har ment i det kriminologiske miljø i mange tiår: Det er samfunnet som skaper den kriminelle, derfor må den kriminelle ses

på, mest av alt, som et offer for de sosio-økonomiske strukturene han har levd under. Overraskende nok ble dette for mye for en del andre kriminologer. Det ble tydelig at 22/7 var så opprivende at flere toneangivende kriminologer følte et behov for å gå i tenkeboksen i forhold til det som lenge har vært grunntonen i norsk kriminologi. Christie fikk kraftig motbør fra sine egne.

Klassisk venstreradikalisme har gjerne hatt et horn i siden til ordensmakten. Den anses for å være reaksjonær, maskulin, diskriminerende, fordomsfull. I årtier har man visst å påpeke at politi er et hardt middel. Hvis man vil løse kriminalitetsproblematikken, må man bruke rehabiliterende og forebyggende grep, het det.

BESKYTTENDE MAKT

Men når djevelens håndlanger slår til, da er statens voldsmakt et gledelig syn: "Jeg har aldri vært så glad som da jeg så politiet", sa en av de overlevende AUF-erne fra Utøya.

Hva slags rolle skal mannen ha i det moderne samfunn? Kan man forene det myke og det harde? Kan man definere den maskuline Deltastyrken med sine automatvåpen og vilje til vold som varetakere av en omsorgsfunksjon? Er den klassiske maskuline øvelsen som ligger i å tilby beskyttende makt, også en form for omsorg? Bør den relanseres og bejubles?

Jeg møter verden slik den er, og jeg kan ikke forholde meg passivt til trusler mot det amerikanske folk. For la det være helt klart: Ondskap finnes i verden.

Birk Gautafall Carlenius var 15 år gammel da han kom med følgende frustrasjonsbrøl på Si;D-sidene i Aftenposten:

Gutter er fritt vilt. Vi presses fra alle kanter på grunn av vårt kjønn. Jentene beskrives som best i alt, og en kan ikke lese en avis eller se på TV en eneste dag uten at en eller annen ekspert har funnet ut at jenter er best i lesing, matte, golf, boksing, ledelse, IQ, EQ og sex, for bare å nevne noen få temaer, der det hevdes at jenter utkonkurrerer gutter.

Det feminine nærvær i unge menns oppvekst er like synlig i barnehagen og småskolen som fraværet av maskulinitet er det. Det finnes nesten ikke mannlige ansatte der. Samfunnet er seg meget bevisst kvinneunderskudd på dette eller hint område, men hva med mannsunderskudd? Og hvordan omtales det maskuline hovedsakelig – som voldtektsforbryter, drapsmann, skoletaper, fyllik, ensom? Har Birk grunnlag for sitt oppgitte sukk?

AKSEPTERE HISTORIEN

Jeg merker selv som lærer hva kjønnsforskjellene i skolen konkret betyr: Lærerinnene synes jevnt over at guttenes krigsleker er mer problematiske enn de mannlige lærerne. Og etter 22/7 har en del av lærerinnene liksom fått blod på tann: Vold er beviselig farlig. Men man kan snu på det og si at i møte med den typen rå vold vi nylig har sett, er det motvold som hjelper. ABB gav seg øyeblikkelig da han så Deltastyrken. En gruppe dialogorienterte sosionomer hadde fort blitt meid ned. Noen ganger gir vold mening.

Men det må være den typen vold som er forberedt og kalkulert. Det må være den vold som kommer etter årevis med trening og forberedelser, som i tilfellet Deltastyrken, ikke den som kommer som følge av et ukontrollert følelsesutbrudd fra den som trodde seg å være pasifist så lenge man ikke ble satt på prøve av en usentimental virkelighet.

Hæren har de siste årene fått noe man ikke har hatt siden andre verdenskrig: offiserer med egenerfaring fra kamp.

Etter pliktskyldigst å ha sitert Martin Luther King som hevdet at "Vold fører aldri til varig fred. Det løser ingen sosiale problemer: Det skaper bare nye og mer kompliserte problemer", gikk Barack Obama videre i sin Nobelpris-tale og understreket: "Jeg møter verden slik den er, og jeg kan ikke forholde meg passivt til trusler mot det amerikanske folk. For la det være helt klart: Ondskap finnes i verden. En ikkevoldelig hær ville ikke kunnet stanse Hitlers hærer. Forhandlinger ville ikke overbevise al-Qaidas ledere om å legge ned sine våpen. Å si at maktbruk noen ganger er nødvendig, er ikke en oppfordring til kynisme, det er å akseptere historien, at mennesket ikke er perfekt, og at fornuften ofte har sine begrensninger."

INGEN PYNTELOG AMBIVALENS

Norge, som en del av Nato, har endt opp med å sende unge menn til Afghanistan for å drepe og i ytterste konsekvens bli drept. Afghanistan er et land med all den brutalitet som Norge ikke har. Afghanistan har aldri vært et snilt, likestilt, egalitært samfunn. Afghanistan er klanens og macho'ismens revir. Kvinner går i telt, hvis de i det hele tatt får lov til å vise

seg offentlig. Og inntil de blir reformerte og snille muslimer, er de det voldelige samfunn de er.

Den danske dokumentaren *Armadillo* følger en gruppe unge, danske menn en tjenesterunde i Helmand-provinsen. Filmens avgjorte spenningspunkt er når de nedkjemper en håndfull talibanere i klassisk nærkamp med håndgranater og sprutende automatvåpen. Filmen omtales i media gjerne som "omstridt" fordi den viser unge menn som opphisset og leende debriefer hverandre etter at de har beseiret fienden. Ingen pyntelig ambivalens eller anger og beven å finne der. Tvertimot. De er stolte og høylydte som unge Masai-krigere som nettopp har drept sin første løve med spyd. Hadde deres mødre og lærerinner kunnet se dem...

Sender du unge menn ut for å drepe for staten, blir det fort politisk ukorrekt. Som da en fra den norske kontingenten uttalte til mannebladet *Alfa* ("Norges eneste manneblad"): "Det å være i kamp er verdt de tre månedene uten puling. Det høres kanskje teit ut, men det er bedre enn å knulle. Når man er på slagmarken

er det deg eller fienden, og når man får "red mist" (dødelig skudd, journ.anm.) i kikkerten... Det er ubeskrivelig. Det er derfor vi er her."

DEN BEDRØVEDE KRIGER

Dermed ble i hvert fall en moderne kvinne, forsvarsminister Faremo, meget vred. Slikt ville hun ikke ha noe av. Riktignok har hun selv sendt de unge menn dit for med loven i hånd å kunne drepe. Men det kan se ut til at Faremo mener at de unge krigere bør føle seg bedrøvet om hjertet over oppgaven de har fått. Like bedrøvet som hun selv?

Men ikke bare ble en del av damene oppskjørtet. Generalinspektør for hæren, Per Sverre Opedal, en av armeens mange gamle offiserer uten erfaring fra krig sa til VG: "Dette er holdninger til å ta liv, til hevn og til menneskeverd som jeg overhodet ikke kan stille meg bak. Slike holdninger er vi nødt til å ta grep for å hindre."

Men hæren har de siste årene fått noe man ikke har hatt siden andre verdenskrig: offiserer med egenerfaring fra kamp. En av dem, kompanisjef Simonsen, sa det matter-of-fact-aktig slik: "Jeg har disponert styrkene mine med den hensikt å drepe, og det har vi hatt suksess med. Jeg reflekterer ikke noe videre over det å ha tatt livet fra noen. De [talibanerne] har selv valgt å komme på slagmarken med den intensjonen å drepe oss, så da er vi vel like gode. Vi er to parter i en krig."

HANNDYRETS PRIVILEGIUM

Verken Blair eller Churchill ville hatt noen større problemer for å akseptere premisset til kompanisjefen. Men så var de barn av en annen tid. Gode mennesker i vår tid håper gjerne at krig og vold i stor stil er et tilbakelagt stadium i vår verden, i det minste i vår verdensdel. Det spørres om en slik posisjon har fremtiden foran seg.

Det kan late til at de soldatene som har opplevd å bli skutt på, tillater seg andre perspektiv og andre følelser enn de som har tilbrakt hele sitt liv i fredens kongedømme. Ett av dem kan være at ondskap finnes i verden, at noen ganger besitter denne ondskapen våpen, og da gir vold mening. Tradisjonelt var det hanndyrets privilegium og plikt å utøve vold for å forsvare freden. I Blairs sitat er det rough men som står klare til å utøve vold på vegne av kvinner og barn som sover i sine senger. Siden feminismen for det meste har hatt et svært negativt syn på krigsmakt, så har de aldri kjempet hardt for at det skal være like mange unge kvinner som menn som kler på seg uniform. Derfor er det enda menn som utfører de aller fleste skarpe oppdrag. ■

Hæren har de siste årene fått noe man ikke har hatt siden andre verdenskrig: offiserer

brutalt som Norge ikke har. Afghanistan har aldri vært så rått. Nesten egnet til ransing. Afghanistan er Marokko og medlemsene i den. Kollase går i tall, men de i det hele tatt får lov til å vise

det til menneskene. Det er som om de har et
sinn som er som et stort øye. De har
sinn som er som et stort øye. De har
sinn som er som et stort øye. De har
sinn som er som et stort øye. De har
sinn som er som et stort øye. De har

Soldaterfaringer

- vold, lyst, hardhet, illusjon

Krigen er i dyp psykologisk forstand en annen virkelighet. Å komme tilbake fra krig for å tilpasse seg det normale livet, kan være en prøvelse. Man tar med seg traumatiske erfaringer tilbake til et sted hvor det ikke er noe tilsvarende, hvor det derfor heller ikke alltid er forståelse. Med utgangspunkt i en studie av tyske soldater, leter **Dag Jenssen** etter soldatens tilværelse.

For enkelte kan krigen, med sitt tette kameratskap og sin intensitet, erfares som "hjemme", mens den fredelige verden oppleves som fremmed. Soldatene vi møter i denne artikkelen, var ofte mer enn villige til å returnere til fronten etter permisjoner. "Jeg var lykkelig" skriver en ung Wehrmachtssoldat i 1944. "Midt i Russland kjente jeg meg endelig hjemme igjen ... bare i denne verden, i dens redsler og magre gleder, var det godt å være".

Når man tenker på hvor brutal krigen mellom Tyskland og Russland var, er dette et påfallende utsagn. Det vekker spørsmål som: Hvordan er soldaterfaringen? Hva er krigen for soldaten? Nylig er det utgitt en omfattende tysk undersøkelse som antyder noen svar. Historikeren Sönke Neitzel og psykologen Harald Welzer har i *Soldaten. Protokolle von Kämpfen, Töten und Sterben* analysert et omfattende materiale fra tyske soldater under andre

verdenskrig. Hva sier materialet oss om soldatens tilværelse?

SKJULTE MIKROFONER

Det er en historisk tilfældighet at det fins et spesielt rikt materiale fra tyske soldater. Under krigen opprettet det britiske krigsministerium flere sentre for forhør av krigsfanger. Sentrene var en del av etterretningsvirksomheten, og de bidro med nyttig militær informasjon. Blant annet spilte opplysninger herfra en rolle i luftkampene over England i 1940, og for forsvaret mot de flyvende bombene V-1 og V-2, som tyskerne brukte mot allierte mål fra sommeren 1944. Amerikanerne tok snart i bruk det samme systemet, og det utviklet seg på alliert side et nett av såkalte Secret Interrogation Centers.

I sentrene gjennomførte man ikke bare regulære forhør. Fangenes celler ble utstyrt med skjulte mikrofoner, slik at det ble mulig å lytte til ubevoktede samtaler mellom soldater fra samme side. Noen ganger plantet man også en spion med tysk bakgrunn i cellen for å lede samtalen inn på viktige tema.

I årene 1939-1945 tok britene og amerikanerne rundt én million fanger av de 17 millioner tyske militære som deltok i krigen. Av disse, samt noen italienere, ble opp mot 15 000 avhørt og avlyttet. Aktiviteten resulterte i nærmere 100 000 sider historisk verdifull dokumentasjon hvor man kan lese usensurerte samtaler

mellom tyske soldater i fangenskap. Dokumentene ble frigitt i 1996. Derfor er det først i vår tid det har blitt analysert som historisk og psykologisk kilde.

VOLD OG LYST

Hvor lang tid tar det før et menneske kjenner lyst ved voldsutøvelse, når dette mennesket er kastet ut i krigen fra et relativt fredelig moderne samfunn? Teorien sier gjerne at man brutaliseres gjennom langvarig å utsettes for sterk vold. Følelseslivet avstumpes, og man skiller ikke lenger så lett mellom godt og ondt. Det foreliggende materialet antyder imidlertid at det ikke varer lenge før jaktinstinktet og lysten til å drepe kopler seg inn. Snarere enn avstumping, kan det virke som man bør tale om mobilisering av noe. Tre dager var tilstrekkelig for en Luftwaffepilot som deltok i erobringen av Polen i 1939:

På krigens andre dag måtte jeg bombe en jernbanestasjon i Posen. Åtte av de 16 bombene falt i byen, midt blant husene. Jeg hadde ingen glede av det. Tredje dagen var det imidlertid blitt likegyldig for meg, og fjerde dagen hadde jeg lyst til å gjøre det. Det var vår fornøyelse før frokost å jage soldater med maskingevær over markene og legge dem ned med et par kuler i ryggen.

Slike for oss sjokkerende utsagn om lyst knyttet til voldsutøvelse er det mange av i materialet. Det er imidlertid ikke vanlig at

Det er blitt et behov for meg å slippe bomber. Det kribler ordentlig, det er en fin følelse.

utsagn om voldens tilfredsstillelse vekker oppsikt eller harme hos samtalepartnern i cellen. Koplingen mellom vold og lyst er ikke spesielt bemerkelsesverdig for soldatene. Et annet eksempel, fra en oberstløytnant i Luftwaffe: "Det er blitt et behov for meg å slippe bomber. Det kribler ordentlig, det er en fin følelse. Det er like godt som å avfyre et våpen".

Påfallende er det også at medfølelse med ofre generelt er fraværende i soldatenes fortellinger. Skillet mellom militære og sivile er også borte. I alle fall fra luften er det legitimt å drepe kvinner, barn og eldre, ikke bare fiendens soldater.

AUTOTELISK VOLD

Vold som preges av lyst eller i det hele tatt indre følelsesmessig tilfredsstillelse, omtales gjerne som autotelisk vold. "Autotelisk" betyr at det er en trang innenfra og at handlingene blir et mål i seg selv ("aut" = selv, "telos" = mål). At noe springer ut av en indre motivasjon, er i mange sammenhenger en positiv psykologisk egenskap. Det sikrer handlingers forankring i selvet. En skole vil for eksempel gjerne ha lærere som underviser ut fra eget engasjement.

I forbindelse med krigens organiserte vold viser imidlertid snart det tvetydige ved det autoteliske seg. På den ene siden bidrar det til at volden er effektiv. Soldatens vold har en umiddelbar psykologisk tilfredsstillelse ved seg, en jaktside. Dermed blir den mer effektiv. På den annen side er voldens begrunnelse i krig ikke autotelisk, men instrumentell. Soldaten er redskap for en mer overordnet hensikt. Krig er politikk med andre midler, og det sentrale middelet er fysisk vold. Volden utøves derfor for noe som ligger utenfor den enkeltes umiddelbare tilfredsstillelse – for å skaffe staten eller nasjonen økt herredømme og territorium (Tyskland i 1939-45), for å verge staten eller nasjonen mot angrep (Russland og de allierte), eller for å ta posisjoner overfor fienden (de enkelte slag og felttog).

Vold som begrunner seg selv, kan lett utarte og miste sin tilknytning til strategiene og det overordnede. Slik utarting er noe enhver krigførende makt ønsker å unngå, eller i det minste isolere. Utartet vold forstyrrer krigføringens rasjonalitet. Man er tjent med at soldatene har herredømme over sine handlinger og at de ikke går amok.

CÆSARS MASSAKRE

Cæsars erobring av Gallia inneholder et rystende, men instruktivt eksempel på den autoteliske voldens utarting og avgrensning. I år 52 før vår tidsregning massakrerte Cæsars hær på omtrent 30 000 soldater de rundt 40 000 innbyggerne i byen Avaricum (i dag Bourges). Bare 800 klarte å flykte. Da de gjorde dette, hadde romerne vært gjennom en utmattende beleiring av byen. Massakren fulgte umiddelbart etter det krevende stormløpet av dens murer. Romerne var seg samtidig bevisst at fienden hadde drept mange av deres ubeskyttede landsmenn året før i byen Cenabum (i dag Orléans).

Avaricum-massakren var altså trolig sammensatt av hevnlyst og behov for voldsutlevelse i etterkant av disiplinerte krigsanstrengelser. Det er ikke sannsynlig at Cæsar ga ordre til volden, men han skal heller ikke ha gjort noe forsøk på å tøylen. En rimelig tolkning er at han har latt den autoteliske volden få sitt avgrensede spillerom. Slik imøtekommer han sine soldaters trang etter den foregående tidens prøvelser.

Materialet fra de tyske soldatene tyder på at den autoteliske og lysten er en konstant side ved krigføringen. Flyverne uttrykker en glede ved å angripe fra luften, omtrent på samme måte som krigsdataspill i dag kan gi tilfredsstillelse. Går vi til marinen, er det tonnasjen, det vil si størrelsen,

som er avgjørende. Her fortelles det om tilfredsstillelsen ved å angripe en konvoi hvor man velger seg ut hver sine fartøyer: "Den tar vi, nei, vi vil heller ha den, for den er større", forteller en kapteinløytnant på en av de tyske ubåtene som opererte i Atlanteren.

De to forfatterne konkluderer med at soldatene fra en ikke særlig fjern fortid har en meget høy "voldsevne" ("extrem gewalttätig sind"). Det betyr imidlertid ikke at de tyske soldatene generelt utøver rent autotelisk vold. Om de uttrykker tilfredsstillelse i forbindelse med volden, så ligger utøvelsen likevel innenfor rammen av strategien og det som er tillatt i Wehrmacht. Bombing av sivile mål ble det for eksempel åpnet for allerede i 1940. Kampen om Atlanteren var på sin side en helt avgjørende del av krigen. Her var det en hovedstrategi for Tyskland å senke konvoier av handelsskip.

VAR DE TYSKE SOLDATENE ET UNNTAK?

I nettavisen Zeit Online 7.4.2011 påpeker anmelderen av Neitzel og Welzers bok: "Jo dypere ... forskningen trenger inn i Wehrmachts historie, desto dystre blir bildet". Dermed kan vi spørre om ikke dette er spesielle soldater. Var ikke nazi-Tyskland selv et usammenlignbart eksempel på voldens utarting? Var ikke soldatene indoktrinert av nazismens ideologi, slik at de ikke kan sies å være representative for soldaters erfaring av

Vallø, utenfor Tønsberg, april 1945 (<http://no.wikipedia.org>)

krig? Er det med andre ord et unntak som kommer til uttrykk i avhørsprotokollene?

Viktig i så måte er naziregimets grove forbrytelser: utryddelsen av jøder og andre grupper, samt behandlingen av russiske krigsfanger – av rundt 5,5 millioner russiske krigsfanger døde omtrent halvparten. Ingen av disse handlingene foregikk uten Wehrmachts delaktighet. Soldatene var i noen grad med på myrderiene som utviklet seg etter hvert som krigsmakten beveget seg østover. For det meste ble likevel disse krigsforbrytelsene gjennomført av spesialgrupper som opererte bak fronten.

Protokollene viser at soldatene var kjent med de systematiske jødeutryddelsene. Eksempel fra et avhør:

Har du vært til stede hvor jøder har blitt fjernet (det vil si drept)?

Ja

Har det da blitt gjennomført helt systematisk?

Ja

Generelt har soldatene minst en anelse om hva som foregår. Noen har vært med på massehenrettelser. Som oftest framstiller de seg som tilskuer snarere enn som deltaker når massakre omtales. Her har de kjent en grense for anstendighet.

At det har vært noe deltakelse og en god del kjennskap til regimets overskridelser, betyr likevel ikke at det å være tysk soldat under andre verdenskrig er helt annerledes enn andre soldaterfaringer. Materialet viser at soldatene ikke er særlig opptatt av de tyske krigsforbrytelsene. Forbrytelsene – som ikke alltid ble oppfattet slik i samtiden – var bare en perifer del av soldatbevisstheten.

Soldatene var heller ikke nazister i strengere forstand. Bare et fåtall kan kalles

ideologiske krigere – gjerne yngre offiserer som hadde vokst opp under naziregimet. Mange var kritiske til hvordan rasepolitikken ble gjennomført. De mente nok at det fantes et "jødeproblem", men måten det ble løst på, ville bare slå tilbake på Tyskland. Slike holdninger var vanlige i Tyskland, og de behøvde ikke være knyttet til en ideologisk overbevisning.

SOLDATENS MÅTE Å VÆRE I VERDEN PÅ

Protokollene bekrefter filosofen Martin Heidegger: Mennesket er først og fremst menneske i en konkret sammenheng. Vi tenker stort sett ut fra vansker og oppgaver knyttet til de umiddelbare omgivelser vi står i. En soldat er primært en som forventes å utføre handlinger

med preg av vold overfor en konkret fiende. Likesom musikere snakker med sine kolleger om instrumenter og måter å spille på, vil soldaten snakke med sine kamerater om våpen og manøvrering i forhold til fienden. Slikt teknisk-taktisk, yrkesmessig snakk er protokollene fylt til randen av. Flygerne forteller om sine fly, bomber og nedskytinger, marinefolkene og landsoldatene om sine respektive redskaper, senkninger og kamper.

Selv om soldatene ikke var spesielt nazistiske og krigsforbryterske, fins det likevel noen tidstypiske faktorer som kan bidra til å forklare at de hadde stor voldstilbøyelighet. Nazismen hadde forsterket gruppefølelsen og nedtonet individet. Det styrket trolig kampevnen.

Nazismen hadde også forsterket en kjerneverdi fra den tyske militære tradisjonen, nemlig det å kunne vise hardhet overfor motstanderen. De hadde også lyktes med å karakterisere krigs-innsats som "Arbeit". Dette kan ha gjort utøvelsen av volden lettere å akseptere. Innholdet i handlingene normaliseres, de erfares som rasjonelle. I materialet kan man finne utsagn om at Luftwaffe "utfører stort arbeid", og at regulære henrettelser er "et godt stykke arbeid".

Både gjennom sin militære tradisjon og gjennom naziregimet var Wehrmacht utviklet til en effektiv krigsmaskin, ikke bare teknologisk, men også rent menneskelig. De tyske soldatene er neppe noe unntakstilfelle blant soldater, men deres verden preges unektelig av en sterk og hard kampinnstilling.

TAUST OM FRYKT OG DØD

Soldatene snakker lite om egne negative følelser. Dette gjelder alle moderne kriger. Det er ikke rom for å snakke om egen angst. En grunn for dette kan være at døden og volden er for nær. Temaet er trolig såpass skremmende at man holder seg unna. I tillegg var ikke dette en epoke hvor man snakket sammen innenfor en psykologisk referanseramme.

Noen ganger får man glimt av angsten som må ha vært der hele tiden. En pilot snakker om hvilket inntrykk det har gjort på ham å se hvordan en av kollegene

brant inne i et fly. Siden den gang hadde han "dødelig angst for å brenne". En annen forteller at han ikke liker nattlige bombetokt, "man vet ikke riktig hvor man er", og "man ser ikke svina".

Om drepte kamerater snakker man ofte. Det er kanskje en måte å behandle temaet egen død på. Å snakke om død gjelder uansett som et dårlig tegn. Ordene "død" og "å dø" brukes lite. Når de brukes, møter man uvilje. En bombepilot forteller: "Da vi steg inn i flyet sa radiooperatøren: "Klar til å dø!" Jeg har alltid sagt at slikt skal man ikke uttale".

Tapene var store for de som fløy over England. Det førte til psykologiske belastninger. I tillegg var det lite begrensninger på hvor mange flyvninger som kunne foretas på rad – én pilot hadde hele 75 uten hvile. Stadig flere brukte alkohol, og det var vanlig å reparere med amfetaminstoffet Pervitin som Wehrmacht hadde benyttet gjennom hele krigen. Likevel snakket man ikke om angsten. Redskapene og den operative suksess sto i sentrum helt fram til kapitulasjonen.

Man kan se mangelen på tematisering av egne følelser som en parallell til en mangel vi har nevnt tidligere: Det snakkes ikke ut fra medfølelse med ofre. Slik omtale ville trolig være å gi uttrykk for svakhet, noe som kunne kjennes som en svekkelse av en selv. Det samme viser seg for øvrig i materiale fra de nyere krigene

i Irak og Afghanistan. Man forteller også i langt mindre grad om den vold man har mottatt, enn den man har utøvd eller vært vitne til.

Soldaters språk og fortellinger er selv en del av krigen. Det symbolske feltet er innrettet slik at det styrker ens posisjon overfor fienden. Forholdene ligger ikke til rette for å arbeide med erkjennelse som sådan.

KOGNITIV DISSONANS I MØTET MED NEDERLAGET

Tyskland startet krigen i en euforisk stemning. Hitler erobret raskt Polen, Danmark, Norge, Nederland, Belgia, Luxemburg og Frankrike. Etter Frankrike ble diktatoren hyllet som genial krigsfører. De fleste soldatene så for seg at England ville bekjempes like raskt. Denne optimismen besto også etter at England hadde motstått luftangrepene i 1940, og gjennom den harde vinteren 1941-42 etter angrepet på Sovjetunionen.

Den 6. armés totale nederlag i Stalingrad vinteren 1942-43 regnes som et første vendepunkt. Etter dette er det blant soldatene en utbredt forestilling at Tyskland er deltaker i et sjakkspill som kan ende med remis. Først etter den vellykkede allierte landgangen i Normandie blir følelsen av nederlag dominerende. De tyske fangene fra Normandie uttrykker ganske entydig at slaget er tapt.

Psykologisk ser vi her detsmertefulle møtet mellom grenseløs overlegenhetsfølelse og bitter realitet. Mye er følelsesmessig investert i krigen og seieren. Det koster å ta realitetene innover seg. Kognitiv dissonans oppstår mellom tro og virkelighet. For å redusere denne, vil en da helst fortsette som før, kanskje til og med forsterke engasjementet. Langt vanskeligere er det å revidere bildet, særlig når man er soldat og et nederlag betyr et mislykket opphør av det en holder på med.

Amerikanerne hadde i en undersøkelse fra 1943 funnet at de tyske soldatene ikke lenger trodde på krigen. Men så sent som i 1944, på et tidspunkt da det var ganske klart at Tyskland ville tape, kunne en offensiv mot London, den såkalte Baby-Blitz, vekke begeistring i Luftwaffe. Da en viss major Engel fortalte om prosjektet "runget et hurrarop gjennom hele rommet", ifølge en av pilotene. Mange soldater klamret seg lenge til ideen om et "mirakelvåpen" som var underveis. De tidligere omtalte V-1 og V-2, som aldri fikk særlig innvirkning på krigen, var et yndet samtaleemne for fangene.

Troen på Føreren var for mange den siste bastionen. Det er slående hvordan mange dreier på virkeligheten for å bevare myten om Føreren. Man tenker seg at Hitler er offer for kreftene omkring ham, eller at han er syk og ikke seg selv. Det brukes også mye energi på å fortelle om møter med ham. En av fangene sier det slik:

”Hvis Hitler ikke lenger var i live, ønsker jeg ikke lenger å leve”. Førertroen bevares lengst blant de høyere offiserene – de har også investert mest.

EN SOLDATENS VERDEN?

Jeg har framhevet noen sider ved de tyske soldatenes tilværelse slik de framkommer i Sönke Neitzel og Harald Welzers analyser og materiale. Hovedtrekkene er som følger: a) Vold følges av glede, eller tilfredsstillelse. Den autoteliske volden er en del av krigen. b) Soldatene er opptatt av sine dødelige redskaper, bedrifter og handlingsmuligheter, ikke ideologiene eller ofrene. De har utførerrollen og snakker ut fra den. c) Frykt, angst, egen svakhet og empati er tause områder. Dette har soldatene ikke råd til å tematisere. d) Så lenge som mulig opprettholder soldatene troen på sitt prosjekt. Virkeligheten lar seg ikke alltid konfrontere når man har investert mye. Til syvende og sist er kanskje også denne mekanismen en del av kampen.

Sier dette oss noe om soldatens livsbetingelser? Krigen legger noen begrensninger på bredden og åpenheten i livsutfoldelsen. Den dirigerer mennesket inn mot overlevelse, voldsutøvelse og kamp for å vinne – et bestemt stykke av det helt basale i livet. Handlinger, følelser, oppmerksomhet, språk og fortellinger formes deretter. Slik sett kan vi, når vi ser ut over et omfattende materiale og de generelle tendensene som finnes i dette, snakke om en soldatverden. Dette sier samtidig ingenting om det moralske spørsmål: Hvordan bør man forholde seg til krig, og i krig?

Er det *mannen* materialet sier noe om? Historisk sett er det jo mannen som har vært krigens utøver. Det synes likevel som om det er ganske allmenne menneskelige mekanismer som er i virksomhet. Situasjonens krav spiller en stor rolle når det er krig, mennesket går så å si opp i den. Så kanskje er det en side ved menneskets tilværelse vi lærer noe om. ■

REFERANSER:

”Das hat Spass gemacht”, Zeit Online, 7.4.2011

Adrian Goldsworthy, Caesar, Gyldendal, 2006.

Sönke Neitzel og Harald Welzer, Soldaten. Protokolle vom Kämpfen, Töten und Sterben, S. Fischer, 2011.

Sitatene er fra Neitzel og Welzer når ikke annet er markert

Fra tøffing til tulling

- Ibsens kvinneroller? Wow! Ibsens
mannsroller? Vel.

Overskriften er tabloid, men temaet er interessant. Hvis man leter etter årsakene til at mannen kommer dårlig ut i moderne dramatik, kan det være nyttig å følge Henrik Ibsens utvikling. **Carl Henrik Grøndahl** undersøker.

Han gikk foran på mange måter. Hans kvinneroller er virkelig noe å bryne seg på. Tidlig i forfatterskapet er disse kvinnene villige til å gi mennene en sjanse. De kan til og med gjøre sitt beste for å beundre dem.

Henrik Ibsen sitter i apoteket i Grimstad og leser til artium. Han oversetter fra latin:

Hvor lenge, Catilina, skal du misbruke vår tålmodighet? Hvor lenge skal dette ditt vanvidd få drive sitt spill med oss? Hvilke tider! Hvilke seder! (O tempora, o mores!)

Det er den romerske konsul Marcus Tullius Cicero som holder sine berømte taler mot Catilina i senatet i 63 f. Kr. Karakteristisk nok blir ikke Ibsen opptatt

av veltalenheten, men av den som blir hudflettet. Lucius Sergius Catilina var romersk adelsmann, populist, politiker og en kåt bukk. Han forsøkte å styrte den romerske republikken og blir drept i et slag året etter at Cicero skjeller ham ut. Ibsen gjør ham til hovedperson i sin debut som dramatiker og følger ham inn i undergangen.

Ibsen lar denne markante mann være omgitt av to kvinner. Den ene, Aurelia, er Catilina gift med. Hun er god og øm og smaker av madonna. Den andre heter Furia. Navnet forteller hva hun står for. I sin barndom opplevde hun at det

kom en niding til vår fjerne egn; -
han så den unge vordende prestinne -
Han skjendet henne.
Hun søkte seg en grav i Tiber-strømmen

Hennes lillesøster ble forført av en romersk adelsmann og tok livet av seg. Furia får Catilina til å sverge på at han skal hevne denne ugjerningen. Så skjønner han etter hvert at han selv er mannen. Denne unge jenta var en av hans erobringer. Nå har han altså sverget på å hate seg selv og utslette seg selv. Og skaffet seg en kvinne som driver ham mot undergangen.

Et godt utgangspunkt for en dramatiker. Det påfallende er at Ibsen med en gang kobler seg rett inn på et grunnleggende tema i sitt forfatterskap: En mann ødelegger for en kvinne. Kvinnen tar igjen.

Hva er dette? En guttunge på slutten av tenårene dikter altså opp en erotisk livsfarlig kvinne? Det er lov å spekulere. Henrik Ibsen hadde med seg en tung arv inn i sitt voksne liv.

ELSE SOPHIE

I folketellingen 1875 for Vestre Moland er Else Sophie og Hans Jakob oppført som losjerende i bryggerhuset på Møglestu. Begge er ugift. Else Sophie dør i 1892 av "cholerine", dvs. sommerdiaré. Kirkeboken forteller at hun var fattigunderstøttet. Dette er Henrik Ibsens elskerinne og hans sønn som lever på almisser. Og det til tross for at Ibsen i mange, mange år har vært en meget velstående mann.

Han var 17 år da Else Sophie ble gravid, 18 år da han ble far. Hun ble sendt til skam og skjendsel med sin lausunge. Han kjempet seg opp til verdensberømmelse. Ikke noe tyder på at han senere i livet brydde seg om hvordan det gikk med mor og barn. I hvert fall i handling. Hennes plass i hans indre verden kan man kanskje ane. Det kan synes som om hun umiddelbart får en stemme i hans diktete univers som Furia:

Snart vil de reise seg, de tusen døde;
forførte kvinner slutter seg til dem;
og alle, alle vil de kreve av deg
det liv, det blod, den ære du har røvet.

Løpet er begynt. Mannen Henrik Ibsen og hans menn er jaget.

Hun venter det vidunderlige fra mannen. Men det kommer ikke.

HÆRMENNENE

29 år gammel skriver han *Hærmennene på Helgeland*. Vi er i nasjonalromantikken. Ibsen henter frem Norges fortid før forrige tusenårskifte og tar oss med til en nokså utagerende gjeng unge mennesker som møtes på Helgelandskysten. Nå er Furia blitt til Hjørdis. Det er Sigurd hun skulle hatt. Det er ikke små forventninger hun har til en mann. Hun forteller ham at han ble født

for at jeg i én mann kunne finne alt det som tyktes meg stort og ypperlig; ti det vet jeg, Sigurd, – hadde vi to holdt sammen, da var du blitt navnkundigere og jeg lykkeligere enn alle andre.

Javel. Hvilken mann lever opp til slike forventninger hos en kvinne? I mer enn kanskje de første par årene? Det er det samme Nora sier 20 år senere i *Et dukkehjem*. Hun venter det vidunderlige fra mannen. Men det kommer ikke.

Sigurd svek Hjørdis av edle hensyn. Han gir henne til Gunnar. Når de nå treffes igjen, vil hun straffe en kjærlighetsforbrytelse:

Jeg ble hjemløs i verden fra den dag du tok en annen til viv. Ille handlet du den

gang! Alle gode gaver kan mannen gi til sin fulltro venn, – alt, bare ikke den kvinne han har kjær.

At dette har vært et sentralt tema for Ibsen, viser det faktum at disse ordene er sterkere og enda farligere formulert av Ella Rentheim i *John Gabriel Borkman* 40 år senere, som vi skal se.

Hjørdis nøyer seg ikke med å kjeft. Hun gjør som Furia – sender denne mannesvikeren inn i døden:

Hjørdis: Ut av livet, Sigurd; jeg vil sette deg på himmelens kongestol, og selv vil jeg sitte deg nest. (*Uværet bryter løs.*) Hør, hør, der kommer vårt følge! Kan du høre de sorte jagende hester; en for meg og en for deg; (*kaster buen til kinnet og skyter.*) Så far da den siste ferd!
Sigurd: Vel truffet, Hjørdis! (*han faller.*)

Hos Henrik Ibsen herjer ikke en mann ustraffet med en kvinnes følelser.

KONGSEMNE

35 år gammel skriver Henrik Ibsen sitt første mesterverk: *Kongsemnene*, som skildrer konflikten mellom kong Håkon

IV Håkonsson og hans svigerfar Hertug Skule på midten av 1200-tallet. Her er det sterke og stridbare menn som river ned rundt seg. Men Ibsen avslører den strieste av dem alle, den innfule bisp Nikolas. På innsiden av maktmennesket herjer impotensen:

Ja, jeg har hatet meget; hatet hvert hode i dette land som høynet seg opp over mengden. Men jeg hatet fordi jeg ikke kunne elske. Fagre kvinner, – jeg kunne sluke dem med gnistrende øyne ennå! Jeg er åtti år og ennå står min hug til å felle menn og favne kvinner – men (...) bare vilje og begjær, maktstjålen fra fødselen av; – lystens sydende gave – og så krøpling!

Her har vi en kjerne i Ibsens menn: Kjempende og farlige maktmenn utenpå. Fasaden er det ingen ting i veien med. Men under, bak, i den verden som ikke utdeler posisjoner og medaljer, der er de skjøre og vaklende. Impotente i de viktigste, livsskapende relasjonene.

BRAND

I 1866, 38 år gammel, får Ibsens sitt store gjennombrudd. Brand, denne unge, begavede nyutdannede presten som drømmer om å forandre menneskeheten, er barn av et forhold der kvinnen ventet det vidunderlige hun aldri fikk av sin mann. Brands mor lyttet på rådet fra sin far: Glem husmannsgutten. Ta den andre. Ikke bry deg om at han er mye eldre. Han

er kløktig og dyktig, og han kommer til å bli dobbelt så rik som han er nå.

Men pappa Brand er som Torvald Helmer i *Et dukkehjem*. Han leverer ikke. Han dør, og den lille gutten Brand sniker seg inn til liket. Da kommer moren. Hun ser ikke sønnen.

Hun ga seg til å gramse, rote;
først flyttet hun den dødes hode,
så trakk hun frem en bunt, så flere, -
hun tellet, hvisket: mere, mere! (...)
Hun svøpte funnet i en pjalt
og stønnet stilt: så *det var alt!*

I det første utkastet, det som er kalt *Den episke Brand*, hevner hun seg med å dra til liket under øret.

Kjærlighetssavnet er konvertert til hard valuta. Kan ikke mannen levere lidenskap, skal han i alle fall levere jordisk gods. Ikke engang det klarer han, og kvinnen lar det gå ut over liket hans.

I denne krigssonen, mellom en ambisiøs, krevende og frustrert kvinne og en mann som ikke strekker til, vokser Brand opp og knekkes. Som voksen opplever han at moren, når hun stilles overfor valget mellom sitt eneste barn og sin rikdom, velger rikdommen. Hun står foran sin sønn, som hun ikke har sett på mange år, og hun omtaler sin formue som om den skulle vært hennes kjødelig avkom:

Mitt gods, mitt smertens barn, mitt gods, -
for deg jeg rev mitt bryst til blods; -
Nå hjem og gråte som en mor
ved vuggen for sitt syke nor. -

Hos Ibsen skal man passe seg for en kvinne som har noe å hevne på en mann. Som voksen kompenserer Brand så voldsomt at han driver Agnes, sin kone, inn i døden. Brand og Peer Gynt (som Ibsen skrev året etter, 39 år gammel), er moderne i den forstand at de vokser opp uten fedre. Brands fjerne far dør når Brand er liten, Peers far drikker og stikker av. Ibsen har utstyrt både Brand og Peer med meget dårlige maskuline rollemodeller. Det er kvinnene, deres mødre, som former deres liv.

PEER GYNT

I *Peer Gynt*, det dramatiske diktet om den kåte reinjegeren fra Gudbrandsdalen, møter vi motsatsen til den hevne kvinnen. Den gamle Solveig er Den tilgivende kvinnen så det virkelig monner.

Hun er opprører som Peer. 15-16 år gammel forlater hun sin prektige, fromme familie for å oppsøke den fredløse Peer i storskogen og slå seg til som samboer. Peer klarer vel ikke ha kvinner tett innpå seg og stikker fra henne. Han reiser ut i verden, skaffer seg formue og mister den, bygger seg opp igjen og tusler seg hjem til Gudbrandsdalen som deprimert 60-åring. Til sist møter han igjen den forlatte, gråhårete og blinde Solveig og venter seg heftige anklager.

Men nei. Hun har ingen egne behov, ingen savn, ingen aggresjon. Hun er ikke lenger av kjøtt og blod. Hun er blitt en drøm, et håp. Det er som om hun skal bøte for alle de hevne kvinner Ibsen har skapt så langt og skal skape videre.

Men hva har Solveig egentlig å hevne eller tilgi? Hun kom til Peer frivillig. Han har ikke rørt henne. Hun kunne tatt seg ned til dalen igjen og laget seg et annet

liv. Med et stigmatiserende nederlag, riktignok, men så mye opprør og trøkk som Solveig har, ville hun skåret seg gjennom konvensjonene her også.

Nei, det er en annen kvinne som virkelig har grunn til å hevne seg på Peer. En han forsyner seg med og forkaster, akkurat slik Henrik selv gjorde med Else Sophie i Grimstad. Ingrid. Denne storgårdatteren som skal gifte seg med Mads Moen, men låser seg inne på stabburet under bryllupsfesten og lar seg røve av Peer til fjells. De har seg, Ingrid regner med at hun nå har fått seg en husbond med fart i, men Peer mobber henne og sender henne ned igjen til skammen. Så blir hun gift med Aslak smed og går til grunne i fyll og elendighet. Akkurat den muligheten til kvinnehevn passer ikke inn i Ibsens komposisjon her. Det er mulig Solveig tilgir på hennes vegne også.

KEISER OG GALILEER

For siste gang henter Henrik Ibsen stoff fra en historisk skikkelse i det digre dobbeltdramaet *Keiser og galileer* i 1873. Han er 45 år gammel. Moderniteten er i ferd med å prege ham. Han har muligens mistet troen på teatret. Hans foregående suksesser *Brand* og *Peer Gynt* er dramatiske dikt skrevet for å bli lest, ikke oppført på en scene. *Keiser og galilerer* på til sammen ti akter er så svært og omfattende at det var umulig å sette det opp i datidens teater. Men etter at han har fått denne mastodonten fra hånden, skaper han

Julian reduseres raskt fra tøffing til en skjelvende, hallusinerende tulling

sitt realistiske teater om borgerskapet, og mesterverkene kommer regelmessig annethvert år.

I *Keiser og galileer* tar Ibsen oss med til Romerriket på 300-tallet. Julians onkel Konstantin den store har fått de kristne til å bli enige om hva de skal tro på og gjort kristendommen til statsreligion. Julian vokser opp nær maktkampene. De er blodige. Fra han er liten, frykter Julian for sitt liv. Så blir han keiser og vil innføre religionsfrihet. Den voldelige, hykleriske kristendommen han er vokst opp med, tiltaler ham lite. Da sender Ibsen kristne fanatikere på ham, datidens Taliban. 33 år gammel blir Julian drept i en krig i Iran, datidens Persia.

Det forunderlige med *Keiser og galileer* er at Ibsen tegner en ung mann, ambisiøs inntil det avsindige. Peer drømmer om å bli keiser, Brand om å være Jesus. Julian er keiser, men det holder ikke. Han vil være Jesus også. Men etter å ha bygget ham opp gjennom fem akter, bruker Ibsen de neste fem til å rive ham ned til det latterlige. Julian har knapt satt seg på keisertronen og forkynt at hans styre skal være fritt for hykleri og forfengelighet, før han styres på det groveste av sin forfengelighet. Og slik fortsetter det. Ibsen utsetter ham

for naturkatastrofer og alskens annen elendighet, og Julian reduseres raskt fra tøffing til en skjelvende, hallusinerende tulling. Hans opphøyde, dydige ungdomskjærlighet Makrina, en slags forlengelse av Solveig, bøyer seg over den døde Julian:

Villfarne menneskesjæl, – måtte du fare vill, da skal det visselig regnes deg til gode på den store dag når den veldige kommer i skyen for å si dommen over de levende døde og de døde levende! - -

Denne forsonende tilgivelse fra en sterk kvinne ville fått mer av ettertankens tyngde dersom den var blitt drysset over en mann som Ibsen ikke hadde redusert til det patetiske. Slik varsler *Keiser og galileer* om de menn som skal komme.

SAMFUNNETS STØTTER

Karsten Bernick er en ung, drivende forretningsmann i den lille byen. Han blir hentet hjem fra Paris for å redde hjørnesteinbedriften og ser at den vakler.

Ja, det var så godt som ruinert, dette gamle ansette hus, som hadde stått i tre generasjoner. Hva hadde jeg, sønnen, den eneste sønn, annet å gjøre enn å se meg om etter et redningsmiddel?

Det er Nora som freser i bakhodet hans

Karsten redder huset på en kvinnes bekostning. Han gjør som Sigurd i Hærmennene på Helgeland og senere *John Gabriel Borkman*. Han tar ikke den kvinnen han har et kjærlighetsforhold til. Han gifter seg til kapital.

Femten år senere blir han konfrontert med den svekne kjærligheten. Lona river masken av ham og viser ham at han har levet på løgn og tvilsom forretningsmoral. For fasadens skyld.

Du er byens rikeste og mektigste mann; under din vilje tør de ikke annet enn bøye seg, alle, fordi du gjelder for å være uten plett og lyte; ditt hjem gjelder for et mønsterhjem, din ferd for en mønsterferd: Men all denne herlighet, og du selv med, står som på en gyngende myr.

Karsten aner at hevnen kommer. Men Ibsen er ikke der ennå. Lona vil hjelpe ham til å få fast grunn under føttene.

Konsul Bernick: (*dempet*) Takk, Lona, du har reddet det beste i meg – og for meg.
Lona Hessel: Var det annet jeg ville?

Men dette er siste gang en kvinne er så velvillig. Ibsen er blitt 50 år, han skal skape det moderne drama, langt strammere og

med færre karakterer. Det er Nora som freser i bakhodet hans.

ET DUKKEHJEM

De har en slags stilltiende avtale seg imellom. Han er den store, verdensvante, fornuftige, kloke mann. Hun er dum og deilig og fristende. Hans lille lerkefugl. Sånn ivaretar de balansen og konvensjonene. Så kommer uværet. Nora har forfalsket en underskrift for å låne penger til en reise. Torvald var syk og måtte komme seg til et mildere klima. Nå er denne forfalskningshemmeligheten i ferd med å bli avslørt. Nora tenker seg hva som kommer til å skje: Torvald beskytter henne og tar på seg ansvaret. Det skal han ikke få lov til.

Men Torvald er ikke laget av slikt materiale. Han blir ynkelig livredd og bare opptatt av sin egen ære:

Saken må dysses ned for enhver pris. - Og hva deg og meg angår, så må det se ut som om alt var imellom oss liksom før. Men naturligvis bare for verdens øyne. Du blir altså fremdeles her i huset; det er en selvfølge. Men barna får du ikke lov til å oppdra. (...) Her etter dags gjelder det ikke lenger lykken; det gjelder bare å redde restene, stumpene, skinnet.

Så blåser faren over, og den storsinnede Torvald tilgir Nora. Da kaster hun maskeradedrakten, og det asymmetriske forholdet mellom mann og kone snur. Torvald er den lille, forvirrede, bedende. Han forsikrer at han kan forandre seg. Nora tror ikke på noe slikt. Hun har fått sin selvfølelse løftet atskillige hakk og går fra ham. Heretter er det med få unntak kvinnene som rår og styrer og skaper skjebner i Ibsens forfatterskap.

MENN ER IKKE SKAPT TIL TRAGEDIE
Forhåpentligvis har jeg nå vist en linje fra Catilina til Torvald Helmer. Ibsens menn er ambisiøse, de har store prosjekter – og de kan ha *fatal flaws*. Oppskrift på god dramatik. Kvinnene som er med på å forme deres liv, er viljesterke og i kamp med mennene. I begynnelsen av forfatterskapet er mennene verdige motstandere. Etter *Et dukkehjem* er deres posisjon og storhet meget vaklende og faller lett. La det være helt klart: Dette betyr

ikke at rollene og mennene er uinteressante eller uten mat for skuespillerne. Tvert om. Ibsens mannsroller er minst like godt skrevet og like rikt sammensatte som hans kvinneroller. Det vi undersøker, er styrkeforholdet mellom menn og kvinner i kjønnskampen. Hvem er oppe og hvem er nede. Hvem har i størst grad den moralske, eksistensielle rett på sin side.

La oss raskt følge mennene gjennom resten av Ibsens mesterverk.

Henrik Ibsen sa at Helene Alving *måtte* komme etter Nora, og man forstår hvorfor. Helene er den som tar kampen mot alle forstokkede og forkrøplende forestillinger – og i realiteten mot kristendommen. Hun har levd med en festpote av en mann, som nå er død. En lystig fyr som pådro seg selv og sin sønn syfilis. Fordi Ibsen bruker dette unevnelige som bilde på den psykologiske og kulturelle arv som kvester vår livsutfoldelse, ble *Gengangere* en skandale i samtiden.

Mannen som representerer det bestående og skal forsvare det mot Helene, er prest. Pastor Manders har lite å fare med. I dag har skuespillere problemer med å forsvare rollen, fordi publikum ler hver gang han forsøker å hevde sin autoritet. Den andre sentrale mannen i *Gengangere*, Helenes sønn Osvald, er et vrak, ødelagt av den verden menn har formet. Han forlanger at moren skal ta tilbake det livet hun har gitt ham.

Så, i 1884, er det som om Ibsen ber om unnskyldning for alt han har utsatt sine menn for. Han har revet og slitt i dem og stilt store krav. Man kan ikke gjøre sånt med menn. De holder ikke mål. Hjalmar Ekdal i *Vildanden* er en dott. Så kommer Ibsen inn på scenen, forkledd som barndomsvennen Gregers Werle, og begynner å stille krav til Hjalmar. Han skal se sannheten i øyene, ta oppgjør med fortiden og verden rundt seg. Men Hjalmar Ekdal er ikke laget til slikt. Han blir til de grader oppløst og forstyrret av dette sannhetsjaget, som ender med at hans datter Hedvig skyter seg. Sannsynligvis gjør Gregers Werle det også. Menn er ikke skapt til tragedie, men til livsløgn.

IMPOTENSEN SEIRER

To år senere leverer Henrik Ibsen det styggeste han har skrevet, *Rosmersholm*. Johannes Rosmer er en slags Brand satt inn i borgerligheten. Tidligere prest. Han vil, som Brand, forandre menneskene, adle dem. Men han er knekket, kraftløs og impotent. Det får så være, men så får han i huset en livskraftig, viljesterk og erotisk kvinne nordfra, Rebekka West. Hun vil forme ham og få fart i ham. Men det er den impotente Johannes som vinner med sin livsangst. Han får med seg Rebekka inn i selvmordet.

I *Fruen fra havet* (1888) har den snille og velmenende distriktslegen Wangel giftet seg med en kvinne som Rebekka. Her heter hun Ellida og har drifter doktoren

ikke er fortrolig med. Hun hører krefter i hav og natur som gjør henne til en gåte for sin mann. Det er mulig Ibsen ber om unnskyldning for behandlingen han ga denne kvinnen i *Rosmersholm*. Doktoren knekker henne ikke. Han gir henne tvert imot frihet til å lytte til kreftene og viljene i seg selv. Men underteksten er der. Ibsen har det ikke med å be om unnskyldning. Ellida bruker denne friheten til å tilpasse seg doktorens liv. Kanskje et saktere selvmord enn Rebekkas. Kvinner som føyer seg etter disse stusselige mennene, går til grunne.

Det gjør også Hedda Gabler i 1890. De mennene som omgir dette kjernekraftverket av en kvinne, er en bedrøvelig gjeng. Hennes ektemann, Jørgen Tesman, er en knusktørr, støvete og kraftløs forsker. Hennes elsker Ejlert Løvborg er det liv i, men han er alkoholiker og en surrekopp. Innesperret i dette mannsskapte fengselet skyter Hedda seg.

To år senere får hun hevn. Men nå er hun ikke innklemt borgerfrue lenger. Henrik Ibsen tar henne tilbake til nordnorsk naturkraft. Hun heter Hilde Wangel og herjer med den tilsynelatende så mektige og hensynsløse byggmester Solness. Stiller krav til ham at han skal holde sine løfter, river av ham hans beskyttelse, driver ham opp i høyden og inn i døden.

I kraft av sin plassering i en gudegitt orden var han hevet over nærsyn, granskning og kritikk

DEN NÅDELØSE SYND

I *John Gabriel Borkman* (1896) får kvinnens hevn over mannen bibelsk tyngde. John var en ung, ambisiøs forretningsmann. Han så mulighetene for industrialisering og trengte kapital. For å få tak i den måtte han komme seg i posisjon som banksjef, og han som kunne hjelpe John dit, krevde å få Johns kjæreste som belønning. John solgte henne gladelig. Mange, mange år senere kommer den solgte kjæresten og stiller John til regnskap. Dette er essensen av mange kvinners anklager i Ibsens forfatterskap – og kanskje er det hans ungdomskjæreste Else Sophie som nå virkelig kommer til orde:

Du er en morder! Du har begått den store dødssynd! Du har drept kjærlighetslivet i meg. Det tales i Bibelen om en synd det ingen tilgivelse er for. Jeg har aldri før kunnet begripe hva det var for noe. Nå begriper jeg det. Den store, nådeløse synd – det er den synd å myrde kjærlighetslivet i et menneske.

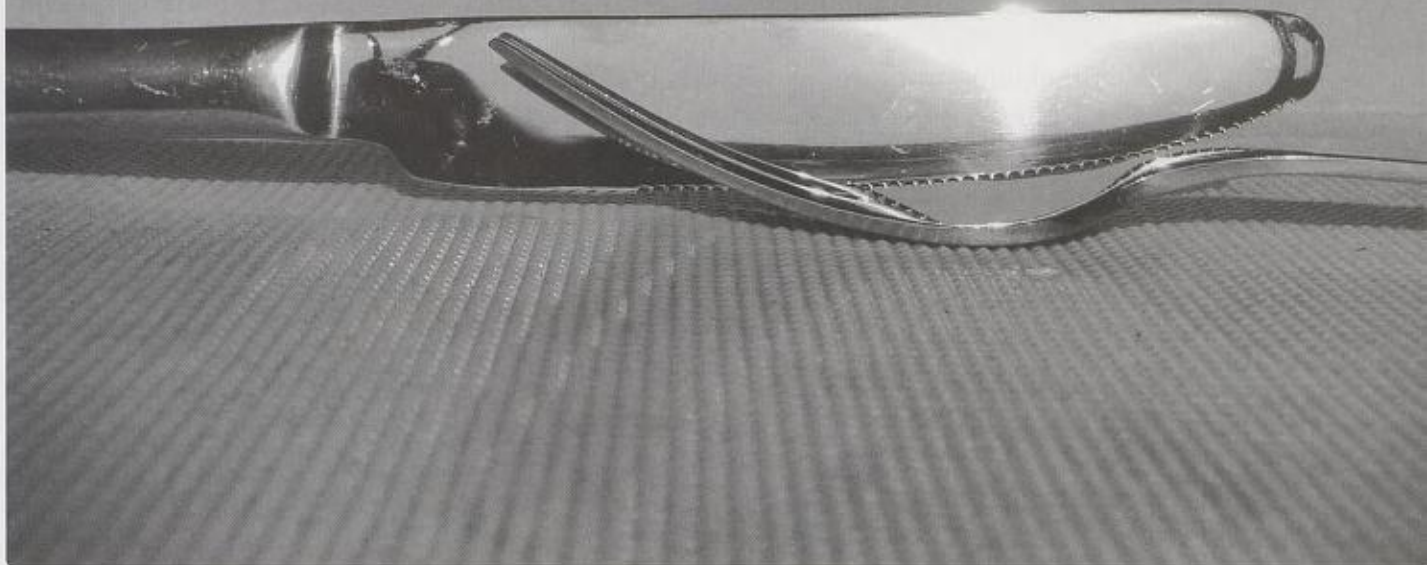
Henrik Ibsens forfatterskap toner ut med denne anklagen mot mannen, hans utilstrekkelighet og hans svik. I *Når vi*

døde våkner (1899) møter den aldrende billedhuggeren Arnold Rubek igjen den kvinnen som kledde av seg for ham da de var unge og hun sto modell. Han våget ikke driften og den rotete, uhåndterlige kjærligheten. Han avviste henne. Irene vil ta hevn. Hun har med seg en kniv og ville sette den i ryggen på ham. Hvorfor gjør hun det ikke? Hvorfor dreper hun ikke denne pompøse, forfengelige, redde mannen?

Fordi det gikk forferdende opp for meg at du alt var død – for lenge siden.

INGEN MEDALJER

Javel. Hva er dette? Noen hevder at den franske revolusjonen gjorde mannsrollen vanskelig. Før fikk familieoverhodet sin autoritet fra hierarkiet: Gud, konge, adelsmann, oldermann, far. Det var ikke så avgjørende hvordan mannen fylte denne rollen. I kraft av sin plassering i en gudegitt orden var han på mange måter hevet over nærsyn, granskning og kritikk av hvordan han fungerte som ektemann og far.

Borgerskapets revolusjoner rev opp denne beskyttelsen. Nå er ikke farsrollen lenger en systemtrygg kappe mannen kan iføre seg. Han kan prøve å gjemme seg bak sin posisjon, slik Torvald Helmer gjør, men moderniteten lar ham ikke slippe unna. I *Et dukkehjem* er Nora det moderne, som kler av mannen hans påtatte overhøyhet. Han blir sett og vurdert for hvem han faktisk er, og hva han gjør i forhold til sin familie.

Det er disse borgerskapets avsløringer Henrik Ibsen bruker. Hans hovedkarakterer har ambisjoner – i den store verden, der slott bygges og raser, der riker grunnlegges

og forgår, der berømmelsen lokker. Ibsens menn gjør det tilsynelatende bra. Catilina får i gang et opprør, bisp Nikolas skaffer seg makt, Julian viser mot på slagmarken og blir keiser, Karsten Bernick berger familiebedriften og bidrar til økt velstand, Torvald Helmer er dyktig og blir banksjef, byggmester Solnes bygger hus og formue, John Gabriel Borkman har vært i nærheten av et industri-imperium. De ikler seg alle den patriarkalske rollen og stoler på at det holder. Men så har mange av dem gått snarveier for å komme dit de er, og kvinnene som ser dem bak den offentlige fasade, konfronterer dem med deres adferd i den lille verden. Der de

Men livet leves vel så mye bak fasadene

er elskere, ektemenn og fedre. Og der er de rotete, blinde, selvopptatte og redde. Fremfor alt har de sveket kjærligheten stygt i sin ungdom, og for dette sviket betaler både de selv og den kvinnen de svek, en skjebnetung pris.

Det Henrik Ibsen ser ut til å si, er altså at vi lever et offentlig liv, der det er posisjoner, anerkjennelse og medaljer å hente. Det er de ambisiøse mennenes arena, og der utfolder de seg med mer eller mindre hell. Men livet leves vel så mye bak fasadene, i de nære relasjoner. Der er det ingen offentlig anerkjennelse. Ingen blir hyllet

av store folkemengder for å ha vært en god far. Dette livet er ikke arena for de store ambisjoner. Det tilfredsstillende er ikke det grandiose i oss. Her er det irrasjonalitet, følelser, grums, konstant utilstrekkelighet. Som det sies: Uten familien ville han ikke klart å være så mye hjemmefra.

Det er altså mennenes liv bak fasadene Ibsen stiller dem til ansvar for. Den kraftige spenningen mellom offentlig ambisjon og privat utilstrekkelighet.

Det postmoderne setter mannen inn i et terapeutisk landskap. Det er mulig Henrik Ibsen er en av dem som startet den utviklingen. ■

Acem på nett

www.acem.no

Dyade er Acems tidsskrift. Acem startet i Norge i 1966 og det er fortsatt her organisasjonen er størst - med kurs i meditasjon og kommunikasjon, nærradio og kultur-seminarer.

www.acem.com

Acems internasjonale nettsted gir deg oppdatert oversikt over Acems kurs, publikasjoner og aktiviteter i 35 land i alle verdensdeler og omtalt på engelsk og ti andre språk.

www.yoga.no

Acem underviser også i yoga gjennom Norsk Yogaskole. Det er Norges eldste yogaskole med et opplegg som er godt tilpasset moderne mennesker og ikke har noen religiøs ramme.

www.halvorsbole.no

Acems internasjonale kurssted for stressmestring, selvutvikling og kommunikasjon.

www.dyade.no

Interessert i sex, religion, litteratur, dans, filosofi, kjønnsroller, meditasjon, reiser eller politikk? På www.dyade.no finner du artikler om alt dette og mer til. Vil du abonnere eller kjøpe tidligere temanumre, er det bare å fylle opp handlekurven!

blog.dyade.no

Dyadebloggen er arenaen for innfallene og dialogen omkring Dyades mange emneområder.

themeditationblog.com

Acems internasjonale meditasjonsblogg, der du har anledning til å utforske meditative temaer med resten av verden.

stud.acem.no

Meditasjonsaktiviteter med ung profil. Bofellesskap i Oslo, København og Trondheim.

[facebook.com](https://www.facebook.com/acem)

Acem har en rekke sider på Facebook, blant annet Acem Meditation International og Acem Norge, i tillegg til ulike lands- og stedssider. Sjekk ditt sted!

ISSN 0332-5790

9 770332 579031

B ØKONOMI
ÉCONOMIQUE

NO

Returadresse:

ACEM

Postboks 2559 Solli
0202 Oslo

KRIG ELLER KASTRASJON

Mannsrollen i forandring

Den undrende samtalen om mannen og maskulinitet er ikke blitt lettere etter 22/7. Handlingene tilsmusser dette feltet for refleksjon.

Derfor er dette Dyade viktig.

Mannens idealer og muligheter for å forme sitt liv er i en krise. "Menn uten manuskript" og "guttemannen" kan være aktuelle metaforer. Finnes modne mannsideal?

BY THE COURT: I hereby certify that the foregoing is a true and correct copy of the original as filed in my office.

Clerk of the Court